

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ฉลอง สุนทรวาณิชย์
กับแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ มนุษย์ และวัฒนธรรม

โดย

ณัฏฐพงษ์ สกุลเลี้ยว

กันยายน 2561

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ฉลอง สุนทรวาณิชย์
กับแนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ มนุษย์ และวัฒนธรรม

โดย

ณัฐพงษ์ สกุลเลี่ยว

สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

บทคัดย่อ

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวของนักวิชาการรุ่นใหม่ในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา มุมมองต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ของเขาแตกต่างออกไปจากปัญญาชนนักประวัติศาสตร์ในรุ่นก่อนหน้า ทั้งนี้เนื่องจากการเติบโตของการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์และประวัติศาสตร์ของความคิด ได้ทำให้การศึกษาทางประวัติศาสตร์มิได้เป็นการมุ่งค้นหาความจริงในอดีตเพียงมิติเดียว หากแต่จะต้องตระหนักถึงความสำคัญของบริบทเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำและความคิดของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลาด้วย การเติบโตขึ้นมาในทางวิชาการพร้อมกับกระแสความคิดดังกล่าวทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ตระหนักดีว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์ไม่ใช่ “ความจริง” เพราะงานเขียนทางประวัติศาสตร์ในแต่ละยุคสมัยย่อมมีวัตถุประสงค์ หน้าที่ และอุดมการณ์ความคิดที่แตกต่างกันซ่อนอยู่เบื้องหลัง นักประวัติศาสตร์จึงต้องแกะรอยเบื้องหลังทางความคิดที่ซ่อนอยู่ในงานเขียนหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ด้วย

มุมมองที่มีต่อการศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ดังกล่าว ทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ให้ความสำคัญกับการวิพากษ์หลักฐาน โดยเน้นว่าผู้ศึกษาประวัติศาสตร์จะต้องค้นหาหลักฐานที่หลากหลายและกว้างขวาง ระมัดระวังต่ออคติของผู้บันทึกหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ประเมินคุณค่า ตรวจสอบ และเปรียบเทียบหลักฐานจากหลายแหล่ง เพื่อที่จะทำให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ได้ภาพที่ใกล้เคียงความเป็นจริงที่สุด ส่วนความสนใจของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้แก่การวิพากษ์วิจารณ์เพื่อทำลายความศักดิ์สิทธิ์ของการเขียนประวัติศาสตร์กระแสหลัก พร้อมๆ ไปด้วยกับผลักดันให้เกิดศึกษาประวัติศาสตร์ของสังคม ที่เน้นการแสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตประจำวันของสามัญชน แต่ทั้งนี้ก็ได้ปฏิเสธแนวทางการศึกษาแบบหลังสมัยใหม่ที่มุ่งรื้อสร้างการสถาปนาอำนาจครอบงำผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมแบบต่างๆ แต่อย่างใด

Abstract

Chalong Soontravanich have been being one significant part of the modern intellectual movements since 1970s. His perspective for studying history is totally different from others previous historians. Due to his academic growth along with the expansion of studying historiography and history of idea, which totally change the aim of studying history from finding an absolute truth into considering all numerous contexts, conditions, and factors that affect on human behavior and mentality. The new type of historical study enlightens him that each historical writing has its own objectivity, incumbency, and ideology that is entirely different and exist behind the text. Therefore, he emphasizes on searching for diverse historical evidences, appraisal and verification, and separation from the recorder's prejudice, which lead him to achieve the virtual truth. Moreover, he also interests in criticism to ruin a righteousness of the mainstream historiography, likewise, impel historian to focus on history of society, which illustrate the changes of everyday life in common people. However, he still does not deny a methodology in postmodern terms, which aim to deconstruct the establishment of the dominance via any discourse.

สารบัญ

บทคัดย่อ	3
บทที่ 1 ภูมิหลังและพื้นฐานทางความคิด	6
1.1 ชีวิตยามเยาว์และความหลงใหลใน “กบฏอักษรฯ”	7
1.2 ความสนใจในประเด็นต่างๆ ทางประวัติศาสตร์	10
1.3 ความท้าทายบท	17
บทที่ 2 มุมมองต่อประวัติศาสตร์	18
2.1 การรับอิทธิพลทางความคิดในช่วง “14 ตุลาคม 2516”	18
2.2 มุมมองต่อ “อดีต” และ “ประวัติศาสตร์”	
จากการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์	21
2.3 การท้าทายประวัติศาสตร์และแสวงหาคำตอบจากสังคม/ท้องถิ่น	30
2.4 ความท้าทายบท	36
บทที่ 3 วิธีการทางประวัติศาสตร์และมุมมองต่อมนุษย์และวัฒนธรรม	38
3.1 วิธีการทางประวัติศาสตร์	39
ก. การวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์	39
ข. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ	43
3.2 มุมมองต่อมนุษย์และวัฒนธรรม	48
3.3 ความท้าทายบท	56
บทที่ 4 บทสรุป	60
บรรณานุกรม	62

บทที่ 1

ภูมิหลังและพื้นฐานทางความคิด

หากมนุษยศาสตร์ คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยวิถีชีวิตอันนำไปสู่การทำความเข้าใจสถานะแห่งความเป็นมนุษย์ “ฉลอง สุนทรวาณิชย์” คือนักประวัติศาสตร์ไทยคนหนึ่งที่ได้รับยกย่องถึง เพราะนอกจากจะเป็นนักวิชาการผู้คร่ำหวอดในวงวิชาการ โดยเฉพาะในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ มาอย่างยาวนานแล้ว ผลงานวิชาการของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ยังเป็นผลงานที่เน้นการทำความเข้าใจชีวิตของมนุษย์ที่ดำรงอยู่บนเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ การพิจารณางานเขียนต่างๆ ของเขาจึงเป็นตัวอย่างที่ดีในการคิดคำนึงบทบาท ความคิด และการกระทำของมนุษย์อย่างมีปฏิสัมพันธ์กับบริบทแวดล้อม หรือโครงสร้างทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการเมือง

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยมากว่า 4 ทศวรรษ เป็นดัง “เสาหลัก” ของภาควิชาประวัติศาสตร์ ในมหาวิทยาลัยที่ขึ้นชื่อว่าเป็นเสาหลักของแผ่นดิน แม้ว่าจะไม่ได้ผลิตผลงานวิชาการขึ้นมากมายนัก แต่การที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ของลูกศิษย์รุ่นแล้วรุ่นเล่ามากกว่า 40 เล่มนั้นก็สะท้อนอิทธิพลทางความคิดที่มีต่อนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ๆ เพราะความสามารถโดดเด่นอย่างหนึ่งของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็คือการ “ช่วยสร้างความคิดใหม่ให้กับนิสิตนักศึกษาได้ทุกรุ่น”¹ นอกจากนั้น บรรดาลูกศิษย์ลูกหาของเขาก็มีได้ผลงานที่คล้ายคลึงร่วมกัน หรือมีลักษณะเป็น “สำนัก” หากแต่เต็มไปด้วยความหลากหลายและกว้างขวาง ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวว่า “อาจารย์ฉลองเป็นนักวิชาการที่มีมิตรและศิษย์มากที่สุด...เพราะความสนใจของอาจารย์ฉลองนั้นกว้างขวาง”² ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนความรอบรู้และลักษณะเสรีนิยมทางความคิดของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ที่ได้กล่าวแนวทางในการอบรมสั่งสอนลูกศิษย์ไว้ว่า

¹ สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ, “แกะรอยประวัติศาสตร์นิพนธ์ของฉลอง สุนทรวาณิชย์,” *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์*

(กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558), น. 15

² ธนาพล ลิมอภิชาติ และสุวิมล รุ่งเจริญ บรรณาธิการ, *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์*, น. 9.

“ผมไม่เคยไปวุ่นวายอะไรกับอนาคต...มันเป็นชีวิตของเขา เขาจะต้องเลือกของเขาเอง เพราะฉะนั้นเวลาผมสอน ผมก็มีแต่ทำหน้าที่ของผมอย่างที่ผมกระทำ แล้วถ้าพบว่าเด็กคนไหนที่เขามีทักษะ มีศักยภาพ มันก็เป็นหน้าที่ผมที่จะผลักดัน แต่ถ้าเขาไม่ยี่หระก็ช่วยอะไรไม่ได้ ผมไม่คิดว่าการเป็นครูจะเป็นการสร้างแบบจำลอง ชีตเส้นให้มันติดดิน แต่ถ้าเมื่อไหร่ก็ตามที่มีใครสนใจและมีศักยภาพ ผมก็พร้อมที่ผลักดัน”³

รายงานวิจัยฉบับนี้ต้องการศึกษาแนวความคิดเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ มนุษย์ และวัฒนธรรมของ ฉลอง สุนทราวาณิช ซึ่งนอกจากจะพยายามรวบรวมผลงานทางวิชาการของ ฉลองตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาว่า ฉลอง สุนทราวาณิช มีความสนใจประเด็นอะไรในทางประวัติศาสตร์ ความสนใจเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรในแต่ละช่วงเวลาแล้ว⁴ ยังต้องการจะศึกษาโดยละเอียดว่า แนวคิดในการศึกษาประวัติศาสตร์ ความหมายของประวัติศาสตร์ รวมถึงมุมมองที่ฉลองมีต่อมนุษย์และวัฒนธรรมเป็นอย่างไร ทั้งนี้นอกจากจะเพื่อบูชา “ครู” คนสำคัญคนหนึ่งของวงการประวัติศาสตร์ไทยแล้ว การสังเคราะห์แนวคิดและมุมมองทางประวัติศาสตร์ มนุษย์ และวัฒนธรรมของ ฉลอง สุนทราวาณิช ย่อมเป็นประโยชน์แก่ชนรุ่นหลัง โดยเฉพาะผู้สนใจที่จะก้าวเข้ามาเป็น “นักเรียนประวัติศาสตร์” เนื่องจากการทำความเข้าใจในประเด็นดังกล่าวย่อมสะท้อนทิศทาง แนวโน้ม ความคลี่คลาย และความเปลี่ยนแปลงของแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ที่ผ่านมาอีกด้วย

1.1 ชีวิตยามเยาว์และความหลงใหลใน “กบฏอักษร”

ฉลอง สุนทราวาณิช ได้กล่าวถึงลักษณะนิสัยของตนเองเอาไว้ว่าเป็นคนที่ “ใช้ชีวิตแบบไร้สาระ อยู่ไปวันๆ อยู่ไปเรื่อย ๆ”⁵ เขาเกิดในครอบครัวจีนยากจนคนอพยพ แถวชุมชนแออัดบริเวณ

³ สัมภาษณ์ ฉลอง สุนทราวาณิช วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2559.

⁴ การทบทวนผลงานทางวิชาการของ ฉลอง สุนทราวาณิช ได้เคยมีผู้ศึกษาไว้แล้ว โปรดดู สุชาชัย ยิ้มประเสริฐ, “แกะรอยประวัติศาสตร์นิพนธ์ของฉลอง สุนทราวาณิช,” *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์*, น. 15-40.

⁵ ฉลอง สุนทราวาณิช, *ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ* (กรุงเทพฯ: ศอช.ศูนย์อำนวยการการเกษียณอายุการทำงานของอาจารย์ฉลอง, 2553), น. 10.

วัดดอนยานนาวา สายตระกูลทั้งปู่ตาและพ่อ รวมถึงพี่น้องของแม่ที่สิงคโปร์ล้วนทำงานรับจ้าง ไม่เป็นเสมียนก็ช่าง ไม่เคยมีใครคิดจะเอาดีทางวิชาการโดยการท่องบ่นคัมภีร์ขงจื้อสอบจองหงวนฉลอง สุนทรวาณิชย์ จึงเป็นสมาชิกคนแรกๆ ของตระกูลที่ได้รับการศึกษาจากสถาบันการศึกษาชั้นนำของประเทศ ร่ำเรียนในระดับมัธยมที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา ก่อนที่จะเข้ามาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จนกระทั่งได้รับการบรรจุเป็นอาจารย์สอนหนังสือในมหาวิทยาลัยดังกล่าวจนกระทั่งพ้นวัยเกษียณ เส้นทางดังกล่าวเป็นชะตาชีวิตที่แม้กระทั่งตัวของเขาเองก็ยังไม่รู้เลยว่า “ไกลเกินฝัน-หล่นไกลต้น”⁶

ตอนเข้าโรงเรียนเตรียมอุดมใหม่ๆ นั้น ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เคยมีความคิดที่จะเรียนต่อทางด้านความสัมพันธ์ระหว่างประเทศที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยวางแผนอนาคตไว้ว่าจะทำงานด้านการทูต ความสนใจทางด้านประวัติศาสตร์ยังไม่มีอยู่ในหัวความคิดแต่อย่างใด จนกระทั่ง ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้พบกับผลงานและเรื่องราวของนิสิตเก่าคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย สองคนซึ่งกลายเป็นแรงบันดาลใจให้เลือกเรียนสาขาวิชาประวัติศาสตร์ในสถาบันดังกล่าว

นิสิตเก่าคณะอักษรฯ คนแรกคือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ รู้จักผ่านผลงานด้านงานเขียน ทั้งที่เป็นเรื่องสั้นและงานเขียนในเชิงวิพากษ์สังคมและมหาวิทยาลัยไทย โดยเฉพาะบทความที่ลงในวารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ รวมถึงงานเขียนทางวิชาการด้านประวัติศาสตร์ด้วย จนกระทั่งรู้สึกประทับใจในข้อเสนอและข้อถกเถียง ความรอบรู้ ลุ่มลึก รวมทั้งความกล้าในการคิดวิพากษ์วิจารณ์ อย่างที่ไม่เคยทิ้งหรือประทับใจใครในระดับนี้มาก่อน การได้อ่านงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ จึงมีส่วนอย่างสำคัญที่ผลักดันให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ หันมาแน่วแน่กับการเตรียมสอบเพื่อเข้าศึกษาต่อในคณะอักษรฯ จุฬาฯ⁷

นิสิตเก่าคณะอักษรฯ คนที่สองได้แก่ จิตร ภูมิศักดิ์ นักวิชาการฝ่ายซ้ายผู้ท้าทายอุดมการณ์และอำนาจของสถาบันกระแสหลักคนสำคัญของไทยที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ รับรู้เรื่องราวผ่านบทกวีนิพนธ์ที่ว่าด้วยเรื่องราว “ความสำเร็จ” ของรัฐในการปราบปรามคอมมิวนิสต์ และ “การจับตาย” ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่เทือกเขาภูพาน ในนิพนธ์ดังกล่าวมีภาพและชื่อของ

⁶ เพิ่งอ้าง, น. 15.

⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 31.

“ผกค.” (ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์) ที่ถูกจับตาย พร้อมคำบรรยายต่อท้ายชื่อว่า “อักษรศาสตร์ บัณฑิต จุฬาฯ” ทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เกิดคำถามขึ้นในใจลึกๆ ว่าคณะอักษรฯ นั้นสอนอะไร ทำไมถึงสร้าง “กบฏ” ออกมาได้มากมายปานนั้น⁸

ความรู้สึกประทับใจกับ “กบฏ” เช่นนี้ได้สะท้อนลักษณะนิสัยและแนวคิดลึกๆ ซึ่งจะปรากฏอยู่ในผลงานการศึกษาทางประวัติศาสตร์ของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ด้วย ดังที่ธงชัย วินิจจะกูล ได้กล่าวไว้ว่า

“บุคลิกของ อ.ฉลอง เป็นผู้ใหญ่ที่ชอบเล่นตลกกับเรื่องซีเรียส ชอบแหย่ ทำทนายแบบที่เล่นทีจริง (แปลว่าจริงจังแบบเราไม่รู้ตัว) อ.ฉลองรักษาความเป็นปัจเจกชนอิสระที่ “ล้อเล่น” กับจารีตธรรมเนียมมาตรฐานได้อย่างคงเส้นคงวา พอเหมาะพอควร และด้วยความสามารถที่คนอื่นต้องเคารพ”⁹

ช่วงเวลาสี่ปีสำหรับการเรียนในระดับปริญญาตรีที่คณะอักษรฯ มีลักษณะลุ่มๆ ดอนๆ เพราะ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ใช้เวลาส่วนใหญ่หมดไปกับการทำกิจกรรม ทั้งที่เป็นกิจกรรมทางการของคณะอักษรฯ หรือของสโมสรนิสิตนักศึกษา ทั้งงานค่าย งานวรรณศิลป์ และเป็นสาราณียกร¹⁰ เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้วก็เลือกเรียนต่อในระดับปริญญาโท เนื่องจากไม่ต้องการถูกเกณฑ์ทหาร ซึ่งวิธีที่จะเลี่ยงการเกณฑ์ทหารได้ชั่วคราวก็คือการรักษาสถานะความเป็นนิสิตเอาไว้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ จึงสมัครเรียนต่อในระดับปริญญาโทที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ และเริ่มตั้งใจว่าเรียนอย่างจริงจังๆ จังๆ¹¹ อย่างไรก็ตาม ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้เล่าเอาไว้ว่าได้ลองพยายามส่งใบสมัครเพื่อเข้าเป็นอาจารย์ในมหาวิทยาลัยมาแล้วตั้งแต่เมื่อครั้งสำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีใหม่ๆ แต่ก็ไม่ได้รับการติดต่อกลับมาแต่อย่างใด ดังนั้น การ

⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 31-32.

⁹ ธงชัย วินิจจะกูล, “กู ลอบ ลอก แต่งแบบไพร่ๆ: ความผิดของ ก.ศ.ร.ถูกลบที่ตัดสินโดยนักประวัติศาสตร์อำมาตย์,” ใน **เจ้าพ่อประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์**, น. 119.

¹⁰ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, **ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ**, น. 35.

¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 37.

เลือกเรียนต่อในระดับปริญญาโทจึงไม่น่าจะมีเหตุผลเพียงพอที่จะหลีกเลี่ยงการเกณฑ์ทหารเพียงอย่างเดียว แต่คงมีความคิดที่จะเดินบนเส้นทางสายวิชาการอยู่ก่อนแล้ว อย่างน้อยก็เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีใหม่ๆ ความมุ่งมั่นดังกล่าวยังสังเกตได้จากการใช้เวลาเพียงปีเศษในการผลิตผลงานทางวิชาการชิ้นแรก และเพียงสองปีเศษในการเขียนวิทยานิพนธ์เล่มสำคัญที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างสยาม รุสเซีย อังกฤษ และฝรั่งเศสในระบบการเมืองระดับโลก¹²

1.2 ความสนใจในประเด็นต่างๆ ทางประวัติศาสตร์

ในช่วงที่ยังเป็นนิสิตปริญญาโทประวัติศาสตร์อยู่นั้น ฉลอง สุนทราวาณิชย์ จะให้ความสนใจกับการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์มากเป็นพิเศษ ผลงานเรื่องแรกในชีวิตทางวิชาการของเขาจึงทำการศึกษาเรื่อง “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทยจากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ” ทั้งนี้เพราะเห็นความสำคัญของการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ว่าเป็นพื้นฐานสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ทางความคิด ดังที่ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้กล่าวว่า

“ปัญหาประวัติและวิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย อันเป็นปัญหาพื้นฐานที่สำคัญที่สุด โดยเฉพาะสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ในด้านประวัติศาสตร์ทางความคิด (History of Idea) กลับไม่ได้ความสนใจจากนักศึกษาด้านประวัติศาสตร์ไทยเท่าที่ควร”¹³

¹² ดู ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” *วารสารศิลปากร*, (ปีที่ 16 เล่มที่ 4, 2515), น. 68-82; ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20,” (วิทยานิพนธ์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย: 2516).

¹³ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” น. 68.

ควรจะต้องกล่าวไว้ด้วยว่า ในขณะที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ทำการศึกษาค้นคว้าและอธิบายในประเด็นดังกล่าวนั้น นิธิ เอียวศรีวงศ์ เพิ่งผลิตผลงานที่ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ออกมาเพียงบทความเดียว คือ “สมเด็จพระยาตากษานาภาพกับอาร์โนลด์ ทอยน์บี”¹⁴ ส่วนผลงานที่โด่งดังอย่าง **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา** นั้นยังไม่แล้วเสร็จจนกระทั่งปี 2521¹⁵ จึงอาจกล่าวได้ว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นหนึ่งในผู้บุกเบิกการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยเป็นคนแรกๆ ซึ่งการให้ความสำคัญกับการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์เช่นนี้จะส่งผลอย่างสำคัญต่อมุมมองที่มีต่อวิชาประวัติศาสตร์ซึ่งเป็นประเด็นที่ผู้เขียนจะอธิบายต่อไปในภายหลัง

ในบทความดังกล่าว ฉลอง สุนทรวาณิชย์ มุ่งศึกษาพัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทยในช่วงระยะเวลาที่มีการเปลี่ยนแปลงและเริ่มรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเป็นแบบแผนในการปฏิรูปปรับปรุงประเทศให้ทันสมัย ทั้งนี้ด้วยเหตุผลที่ว่า

1. ช่วงเวลาดังกล่าวเป็นระยะที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมหาศาล ทั้งในด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงมากที่สุดสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ไทย ทศนคติและวิธีการศึกษาแบบตะวันตกได้ทำให้แนวทางของประวัติศาสตร์ไทยดำเนินไปในแนวใหม่ ประวัติศาสตร์ของชาติเริ่มมีเค้าโครงใกล้เคียงความหมายที่แท้จริง ผิดจากประวัติศาสตร์ของพระราชวงศ์ ที่แสดงออกในพระราชพงศาวดารฉบับต่างๆ ก่อนหน้านั้น
2. พร้อมๆ กับการที่มีการเปลี่ยนแปลงอื่นๆ ในทางประวัติศาสตร์ วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ไทยได้เริ่มเปลี่ยนแปลงโฉมหน้าไปจากเดิม และการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยก็เริ่มมีฐานะสูงขึ้นและสำคัญมากขึ้น แม้ว่า “นักประวัติศาสตร์อาชีพ” ในความหมายที่แท้จริงจะยังไม่มีก็ตาม แต่สถาบันหลายสถาบันที่ก่อตั้งในระบอบเวลาดังกล่าว ก็ได้มีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยใน

¹⁴ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สมเด็จพระยาตากษานาภาพกับอาร์โนลด์ ทอยน์บี”, **สังคมศาสตร์ปริทัศน์**, ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน-สิงหาคม, 2512).

¹⁵ นิธิ เอียวศรีวงศ์, **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา** (กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2521).

แบบแผนตะวันตกมากขึ้น เป็นต้นว่า หอพระสมุด หนังสือพิมพ์วิจารณ์ และ
โบราณคดีสโมสร เป็นต้น¹⁶

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ให้ความสำคัญกับการปะทะผสานกันระหว่างวัฒนธรรม แม้ว่า
“วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย” จะเป็นผลของการที่ทัศนคติและแนวคิดของการศึกษา
แบบตะวันตกที่แพร่หลายเข้ามา แต่พลังทางวัฒนธรรมดั้งเดิมของชาติก็มิได้ถูกกลืนหายไปกับ
อิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกทั้งหมด ลักษณะบางประการของพงศาวดารแบบเดิมยังคงมี
ปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในงานเขียนของระยะที่เริ่มมีการเปลี่ยนแปลง¹⁷ อย่างไรก็ตาม ดู
เหมือนว่าหลังจากผลงานชิ้นนี้เสร็จสิ้นแล้ว ความสนใจในประเด็นเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ของเขา
ดูจะเบาบางลงไป เพราะไม่ปรากฏว่ามีผลงานศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ตีพิมพ์ขึ้นมาอีก
ต้องรอจนกระทั่งปี 2535 ฉลอง สุนทรวาณิชย์ จึงกลับมาเสนอผลงานในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์
อีกครั้งจากบทความเรื่อง “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
ภาคท่อน้ำสมัยจาริต: “หน้าที่” ของอดีต และ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง”¹⁸ และ “Maha Sila
Viravong's Phongsawadon Lao: A Reappraisal”¹⁹ ในปี 2542 ก่อนที่จะแปลและพิมพ์เป็น
บทความภาษาไทยเรื่อง “พงสาวะดานลาว ของ มหาสิลา วีระวงศ์”²⁰ ในปี 2549

มีความเป็นไปได้ว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ จะนำเวลาทั้งหมดไปทุ่มเทกับวิทยานิพนธ์ระดับ
บัณฑิตศึกษาของตนเองจนแล้วเสร็จโดยใช้เวลาในการศึกษาเพียงสองปีเศษ แม้ว่าวิทยานิพนธ์จะ
ไม่ได้สนใจในประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์นิพนธ์ แต่ก็ยังมีความสนใจคาบเกี่ยวกันอยู่บ้างกับที่
ปรากฏออกมาในบทความวิชาการชิ้นแรก นั่นก็คือ ความสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ไทยใน
ช่วงเวลาที่กำลังมีความเปลี่ยนแปลงในด้านต่างๆ สูงเนื่องจากการขยายอิทธิพลเข้าของจักรวรรดิ

¹⁶ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรม
พระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” น. 69-70.

¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 81-82.

¹⁸ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคท่อน้ำสมัยจาริต: “หน้าที่” ของอดีตและ
“การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง.” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: คาบสมุทรและ
กลุ่มเกาะ” จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ และทัศนศึกษาชายฝั่งทะเล
คาบสมุทรไทย วันที่ 23-28 มิถุนายน 2535.

¹⁹ Chalongsunthranich (1999). “Maha Sila Viravong's Phongsawadon Lao: A Reappraisal.” A research paper
presented to the 7th International Conference on Thai Studies, University of Amsterdam, July 5-8.

²⁰ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “พงสาวะดานลาว ของ มหาสิลา วีระวงศ์,” **จักรวาลวิทยา** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549). น. 2-37.

นิยมตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 5-6 ซึ่งผลงานเรื่อง **รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6**²¹ (ที่ปรับมาจากวิทยานิพนธ์) ได้ใช้ความพยายามสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างประเทศทั้งสองเป็นแกนกลางในการอธิบายระบบความสัมพันธ์เชิงอำนาจของประเทศมหาอำนาจต่างๆ ในระบบการเมืองโลก ลักษณะการอธิบายดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงความตระหนักถึงความสำคัญของ “บริบทเงื่อนไข” ดังที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ มองว่าการสถาปนาความสัมพันธ์สัมพันธ์ทางการทูตระหว่างรัสเซีย-ไทย ไม่ได้เป็นเรื่องของเพียงสองประเทศนี้เท่านั้น แต่เป็นผลมาจากตำแหน่งแห่งที่ของประเทศทั้งสองในระบบการเมืองโลกที่จะต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของตนเองกับฝรั่งเศส อังกฤษ ตะวันออกไกล และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ด้วย

ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและการดำเนินนโยบายต่างๆ ของสยามดูจะอยู่ในความสนใจของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ไปอีกนาน เพราะหลังจากที่หนังสือเล่มดังกล่าวพิมพ์ออกมาแล้ว ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็ยังผลิตผลงานทางวิชาการในประเด็นดังกล่าวออกมาอย่างต่อเนื่อง ตัวอย่างเช่น “บทวิจารณ์บทความ “ฝรั่งเศสและคลองกระ””²² “สัมพันธ์ภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20”²³ “ประเทศไทยกับการเมืองโลก: การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง”²⁴ “การเมืองเบื้องหลังการเสด็จประพาสยุโรป”²⁵ และ “ไทยกับการประชุมสันติภาพนานาชาติกรุงเฮกครั้งแรก ค.ศ.1899”²⁶ เป็นต้น

หลังจากสำเร็จการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาแล้ว ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็ได้รับการบรรจุเป็นอาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยทันที ภายหลังจากนั้น ความสนใจในงานวิชาการของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ดูแตกต่างหลากหลายและ

²¹ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, **รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6** (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2518).

²² ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “บทวิจารณ์บทความ “ฝรั่งเศสและคลองกระ” ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง “300 ปี ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส” จัดโดย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 14-15 ธันวาคม 2527.

²³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สัมพันธ์ภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,” *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน, 2529), น.142-155.

²⁴ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “ประเทศไทยกับการเมืองโลก: การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง,” ใน *นโยบายต่างประเทศไทยบนทางแพร่ง*, ฉันทิมา อ่องสุริย์ บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533), น. 16-45.

²⁵ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “การเมืองเบื้องหลังการเสด็จประพาสยุโรป” รายงานการวิจัยนำเสนอในการประชุมทางวิชาการเรื่อง “ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง” จัดโดยสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 18-20 ธันวาคม 2540 ณ โรงแรม เจ ดับลิว แมริออท.

²⁶ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “ไทยกับการประชุมสันติภาพนานาชาติกรุงเฮกครั้งแรก ค.ศ. 1899,” *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 21 ฉบับที่ 2 (2542) หน้า 1-36.

ยากที่จะระบุลงไปให้ชัดเจนว่าให้ความสนใจประวัติศาสตร์ด้านใดมากเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยอยากจะลองแบ่งความสนใจของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ภายหลังจากการบรรจุเข้าเป็น อาจารย์ออกเป็น 3 ด้านกว้างๆ ด้านที่หนึ่ง คือ ความสนใจอันเกี่ยวกับการรวบรวมและจัดพิมพ์ หนังสือและเอกสารที่มีฐานะเป็น “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ทั้งที่รวบรวมด้วยตนเอง เช่น การ รวบรวมเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย²⁷ และเขียนคำนำให้กับ หนังสือที่เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชิ้นสำคัญ อาทิ หนังสือเรื่อง **ท้องถื่นสยามยุค พระพุทธเจ้าหลวง**²⁸ และ **ประวัติศาสตร์ลาว**²⁹ ของเดิม วิชาคย์พจนกิจ เป็นต้น

ความสนใจด้านที่สอง ได้แก่ การทำงานประเภท “การสำรวจสถานภาพทางความรู้” ซึ่ง พบว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้ผลิตงานในลักษณะดังกล่าวออกมาหลายชิ้นด้วยกัน อาทิ “สถานภาพการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในประเทศไทย”³⁰ “สถานภาพการศึกษาด้าน ประวัติศาสตร์: รายงานการสำรวจเบื้องต้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชา ประวัติศาสตร์ พ.ศ.2515-2534”³¹ “สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ระหว่าง พ.ศ.2503-2535”³² และ “สถานภาพของความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ไทย”³³ ผลงานทางวิชาการต่างๆ เหล่านี้จะท่อนให้เห็นว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นนัก ประวัติศาสตร์ที่มีความรู้ความสนใจกว้างขวาง และแม้ว่าจะไม่ได้เป็นการเสนอประเด็นหรือข้อ

²⁷ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2469-2474,” *วารสาร อักษรศาสตร์*, ปีที่ 18 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2529), น. 74-112; ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสาร ประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2469-2474,” *วารสารอักษรศาสตร์*, ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2530) น. 68-80; ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2469-2474,” *วารสารอักษรศาสตร์*, ปี ที่ 19 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2530) น. 58-81.

²⁸ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “คำนำ”, **ท้องถื่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง**. เสถียร พันธรั้งสี และอัมพร ทีชะระ แปล. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2529).

²⁹ เดิม วิชาคย์พจนกิจ, **ประวัติศาสตร์ลาว** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530).

³⁰ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3-4 (เมษายน-กันยายน, 2529), น. 53-63.

³¹ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สถานภาพการศึกษาด้านประวัติศาสตร์: รายงานการสำรวจเบื้องต้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญา มหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ พ.ศ.2515-2534,” *วารสารอักษรศาสตร์*, ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม, 2535).

³² ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ.2503-2535,” รายงานการวิจัย เสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2536.

³³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย,” รายงานการวิจัย เสนอต่อ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541.

ตกเถียงใหม่ๆ ในทางวิชาการ แต่ก็มีคุณูปการแก่วงการวิชาการเป็นอย่างสูง เพราะงานวิจัยต่างๆ เหล่านี้จะทิ้งข้อสงสัยหรือช่องโหว่ของการศึกษาประวัติศาสตร์ในประเด็นต่างๆ เอาไว้ให้นักวิชาการรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจได้สานต่อ

ดังตัวอย่างเช่น ภายหลังจากที่ได้วิพากษ์วิจารณ์แนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแนววัฒนธรรมชุมชนไว้ว่า งานวิจัยเกี่ยวกับท้องถิ่นที่ทำกันมา โดยเฉพาะเรื่องของคติชนวิทยานิทานพื้นบ้าน หรือแม้แต่เรื่องของเครื่องจักรสาน ยังขาดการพิจารณาในด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ซึ่งสามารถนำมาศึกษาต่อเพื่อช่วยขยายความเข้าใจในเรื่องของการผลิต โลกทัศน์ ฯลฯ ของชาวบ้านได้ และอาจให้ร่องรอยของความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจในระดับชนบทของชาวบ้าน³⁴ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็ประสบความสำเร็จในการผลักดันให้ลูกศิษย์ในที่ปรึกษาเขียนวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับประวัติศาสตร์เศรษฐกิจท้องถิ่นของชุมชนด่านเกวียนที่เชื่อมโยงระหว่างภูมิปัญญาในการทำเครื่องปั้นดินเผา ความเปลี่ยนแปลงของวิถีทางการผลิต การขยายตัวของระบบทุนนิยมและการเชื่อมโยงของชุมชนกับคนภายนอกจนการผลิตเครื่องปั้นดินเผากลายเป็นอุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผา นอกจากนั้น ยังแสดงให้เห็นว่าภายใต้ความเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจทั้งในระดับประเทศและในระดับชุมชน ได้ทำให้ความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับคนภายนอกเปลี่ยนแปลงไปด้วย นอกจากนั้น ยังอาศัยการค้นคว้า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ที่เป็น “เอกสารของท้องถิ่น” (คือทะเบียนประวัติของนักเรียนในโรงเรียนของท้องถิ่น) จนทำให้วิทยานิพนธ์ฉบับดังกล่าวสามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงในเรื่องของวิถีการผลิตและความสัมพันธ์ทั้งระหว่างคนภายในชุมชนด้วยกันเอง และระหว่างคนภายในชุมชนกับคนภายนอกชุมชนได้อย่างละเอียดลออและรอบด้าน รวบรวมวิทยานิพนธ์ชิ้นนี้ถูกเขียนขึ้นมาเพื่ออุดช่องโหว่หรือจุดอ่อนของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในแบบที่ผ่านมา และแสดงแนวทางการศึกษาและอธิบายความเปลี่ยนแปลงของประวัติศาสตร์ในท้องถิ่นอย่างที ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เห็นว่าควรจะเป็น³⁵ ส่วนองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยเรื่อง “สถานภาพของความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี” ก็นำไปสู่การเกิดขึ้นของผลงานการศึกษา

³⁴ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง*, ปีที่ 5 ฉบับที่ 3-4 (เมษายน-กันยายน, 2529), น. 142.

³⁵ ดู เฉลิมชัย โคกขุนทด, “อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผากับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนด่านเกวียน พ.ศ. 2484-2526,” (วิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530).

ประวัติศาสตร์การแพทย์ไทยชั้นเยี่ยมของ ทวีศักดิ์ เผือกสม ผ่านผลงานเรื่อง **เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ ในสังคมไทย**³⁶ ซึ่งทวีศักดิ์เป็นทั้งลูกศิษย์คนสำคัญและเป็นผู้ช่วยวิจัยคนหนึ่งในโครงการวิจัยการประเมินสถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีนั่นเอง

ส่วนงานกลุ่มสุดท้ายที่ ชลอง สุนทรวาณิชย์ เพิ่งผลิตขึ้นมาเมื่อไม่นานมานี้ ที่แม้ว่าจะมีไม่มากนัก กล่าวคือมีเพียง 2-3 ชิ้น คือ “โหรไทยกับประวัติศาสตร์โลก: เมื่อโหรไทยทำนายดวงพระราชาตามกฎราชกุมารรัสเซีย”³⁷ “Small Arms, Romance, Crime and Violence in Post World War II Thai Society”³⁸ และ “The Regionalization of Local Buddhist Saints: Amulets, Crime and Violence in Post WW II Thai Society”³⁹ แต่ก็เป็นผลงานที่โดดเด่นที่ถูกกลั่นมาจากองค์ความรู้และความสนใจอันหลากหลาย ที่ ชลอง สุนทรวาณิชย์ สังเกตมาตลอดชีวิตของการทำงานทางวิชาการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสองบทความหลังที่ผู้เขียนเห็นว่าเป็นผลงานทางวิชาการที่อธิบายสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมืองไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้อย่างรอบด้าน ใช้หลักฐานและข้อมูลทางประวัติศาสตร์ต่างๆ ที่ดูเหมือนว่าไม่น่าจะมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันได้เลย ไม่ว่าจะเป็น อุตสาหกรรมและการบูชาพระเครื่อง, นักเลงและอันธพาล, ความรุนแรงและอาชญากรรม, สงครามโลกครั้งที่สอง, การกระจายตัวของปืนเล็กและความรู้ทางการทหาร วัฒนธรรมการเขียนนิยาย, ความอ่อนแอของรัฐ ฯลฯ มาเชื่อมโยงจนได้ผลงานทางประวัติศาสตร์ที่ฉายภาพความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง สังคมและวัฒนธรรมของสังคมไทยในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองที่รอบด้าน ลุ่มลึก และอ่านสนุกสนานเพลิดเพลินเป็นอย่างยิ่ง ซึ่ง ชลอง สุนทรวาณิชย์ ได้กล่าวถึงการศึกษาของตนเองไว้ว่าเป็นผลงานทางประวัติศาสตร์ที่พยายามจะพูดถึงสิ่งที่ไม่เคยถูกพูดถึงในประวัติศาสตร์ไทยกระแสหลักมาก่อนเลย⁴⁰

³⁶ ทวีศักดิ์ เผือกสม, **เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย**, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: ILLUMINATION EDITIONS, 2561).

³⁷ ชลอง สุนทรวาณิชย์, “โหรไทยกับประวัติศาสตร์โลก: เมื่อโหรไทยทำนายดวงพระราชาตามกฎราชกุมารรัสเซีย,” *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 27 ฉบับที่ 3, 2549. น. 78-91.

³⁸ Chalong Soontravanich, “Small Arms, Romance, Crime and Violence in Post World War II Thai Society,” *Southeast Asian Studie*, (Vol. 43, No. 1, 2005).

³⁹ Chalong Soontravanich, “The Regionalization of Local Buddhist Saints: Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society,” *SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia*. Vol. 28, No.2 (2013) p. 179-215.

⁴⁰ Chalong Soontravanich, “Small Arms, Romance, Crime and Violence in Post World War II Thai Society,” p. 207-208.

1.3 ความท้าทาย

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นลูกหลานของครอบครัวชาวจีนอพยพ ใช้ความรู้ความสามารถได้เต็มจากระบบการศึกษาแบบทางการของไทย จนกลายเป็นนักประวัติศาสตร์ที่มีความสนใจหลากหลายและกว้างขวาง ผลงานทางวิชาการที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ผลิติดอกมานั้นล้วนเป็นผลงานที่มีคุณภาพสูงและมีประโยชน์ต่อวงวิชาการไทยเป็นอย่างยิ่ง สิ่งที่น่าสนใจก็คือในชีวิตทางวิชาการที่ผ่านร้อนผ่านหนาวมาอย่างยาวนาน ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็ยังคงเชื่อมั่นในแนวทางการศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างเหนียวแน่น ประเด็นที่เราจะพิจารณากันต่อไปก็คือ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ มีมุมมองต่อวิชาประวัติศาสตร์อย่างไร

บทที่ 2

มุมมองต่อประวัติศาสตร์

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เข้าเรียนที่คณะอักษรศาสตร์ในปี 2510 มุมมองที่มีต่อ “อดีต” หรือ “วิชาประวัติศาสตร์” จึงเป็นผลมาจากบริบทของสังคมการเมืองวัฒนธรรมไทยช่วงทศวรรษ 2500-2510 ที่เขาเติบโตขึ้นมาด้วย ฉลอง สุนทรวาณิชย์ กลายเป็นหนึ่งในนักประวัติศาสตร์ “กระแสรอง” รุ่นใหม่ ที่ร่วมตั้งคำถามต่อแนวทางการอธิบายประวัติศาสตร์แบบ “กระแสหลัก” แบบเดิมและพยายามสร้างพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ให้กับผู้คนที่ไม่เคยถูกกล่าวถึงในประวัติศาสตร์กระแสหลักของไทย ซึ่งแนวทางการวิพากษ์ประวัติศาสตร์กระแสหลักของนักวิชาการรุ่นใหม่นั้นสัมพันธ์กับมุมมองที่พวกเขามีต่อวิชาประวัติศาสตร์ด้วย กล่าวคือ นักวิชาการรุ่นนี้ไม่ได้มองว่าประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการสืบหาความจริงในอดีตเพียงมิติเดียวเท่านั้น หากแต่ประวัติศาสตร์คือการสร้างความจริงขึ้นมาโดยนักประวัติศาสตร์อีกมิติหนึ่งด้วย การศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์จึงได้รับความนิยมมากขึ้นในหมู่นักประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมา

2.1 การรับอิทธิพลทางความคิดในช่วง “14 ตุลาคม 2516”

ในช่วงทศวรรษ 2510 โครงสร้างทางชนชั้นของสังคมไทยกำลังเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การขยายตัวของชั้นชนกระฎุมพีใหม่ที่ถูกพุมพักมาจากยุคแห่งการพัฒนาและช่วงเศรษฐกิจบูมครั้งใหญ่สมัยสงครามเวียดนาม และในที่สุดก็ได้กลายเป็นพลังมหาชนโค่นล้มรัฐบาลเผด็จการถนอม-ประภาสลงในเดือนตุลาคม 2516⁴¹ ผู้เป็นหัวหอกของการเคลื่อนไหวโค่นล้มอำนาจเผด็จการครั้งสำคัญนั้นคือ พลังของนิสิตนักศึกษา โดยกระแสการต่อต้านเริ่มมาจาก “กลุ่มนักเรียนนอก” ที่ได้รับทั้งอิทธิพลทางความคิด อีกทั้งยังได้รับประสบการณ์จากการเข้าร่วมขบวนการต่อต้านสงครามเวียดนามในสหรัฐอเมริกา พวกเขาเฝ้ากำลังสร้างเครือข่ายวาทกรรมทางวิชาการเพื่อต่อต้านสงคราม ทั้งในหมู่นักเรียนนอกและกับกลุ่มนิสิตนักศึกษา

⁴¹ เบเนดิก แอนเดอร์สัน, เบเนดิก, “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” จาก 14 ถึง 6 ตุลา, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ศักดิ์ เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544).

ภายในประเทศ โดยมีวารสารต่างๆ โดยเฉพาะ *สังคมศาสตร์ปริทัศน์* เป็นเครื่องมือชิ้นสำคัญที่ถูกใช้เป็นพื้นที่ในการแสดงความเห็นเพื่อตั้งคำถามกับบทบาทของรัฐบาลไทยในสงครามเวียดนาม⁴² นอกจากการต่อต้านสงครามแล้ว กระแสการตั้งคำถามกับปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมอันเนื่องมาจากนโยบายการพัฒนาที่เน้นการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ถูกชี้นำโดยสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลก รวมทั้งการแพร่กระจายอย่างรวดเร็วของวัฒนธรรมอเมริกัน ทั้งสองปัจจัยได้ทำให้เกิดปัญหาทางสังคมอย่างรุนแรง ไม่ว่าจะเป็นการค้าประเวณีเฟื่องฟู เด็กถูกรังแกไม่มีพ่อ ยาเสพติด และมลภาวะต่างๆ เป็นต้น⁴³

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้รับอิทธิพลทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรม ทั้งทางโลกและทางวิชาการ ของช่วงเวลาดังกล่าวมาอย่างเต็มเปี่ยม เริ่มรู้จักการเที่ยวกลางคืน ด้วยการตามเพื่อนไปนั่ง “ดริงค์” ฟังดนตรีตามบาร์ตามคลับหลายครั้งตั้งแต่สมัยเรียนมัธยมปลาย⁴⁴ ส่วนทางโลกวิชาการนั้นฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้รับอิทธิพลผ่านการ “อ่าน” เนื่องจากเป็นคนที่ “ชอบอ่านเรื่องสั้นและนิยาย ทั้งเรื่องแต่งเรื่องแปล รู้สึกว่า “ต้องจريت” มากกว่า จึงเลือกเรียนสายศิลป์ภาษา”⁴⁵ ที่สำคัญยิ่งไปกว่านั้นเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ฉลอง สุนทรวาณิชย์ หันมาแอ่งแน่งกับการเตรียมตัวสอบเข้าคณะอักษรฯ ก็เพราะว่า “มีโอกาสดูอ่านงานเขียนของนิสิตเก่าคณะอักษรฯ คนหนึ่ง ทั้งที่เป็นเรื่องสั้น งานเขียนในเชิงวิพากษ์สังคมและมหาวิทยาลัย (ในสังคมศาสตร์ปริทัศน์ เป็นต้น) และงานเขียนทางวิชาการประวัติศาสตร์”⁴⁶ นั่นก็คือ ผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์คนสำคัญแห่งยุคสมัยนั่นเอง

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ รู้จัก นิธิ เอียวศรีวงศ์ ครั้งแรกผ่านการอ่านเรื่องสั้น “แด่มนุษย์ชาติ” ซึ่งได้สร้างความประทับใจให้กับฉลองเป็นอย่างมากจนกลายเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญของชีวิต เพราะการได้ทำความรู้จักกับงานเขียนของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เขาเลือกเข้าเรียนต่อในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ดังที่เขาได้เขียนบันทึกถึงความประทับใจในเรื่องสั้นดังกล่าวไว้

⁴² ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาปัญญาชนก่อน 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548).

⁴³ เบเนดิก แอนเดอร์สัน, เบเนดิก, “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม,” น. 130.

⁴⁴ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, *ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ*, น. 30.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 25.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 31.

ว่า “ผมไม่เคยรู้สึกประทับใจกับเรื่องสั้นไทยเรื่องใดเท่ากับเรื่องนี้มาก่อน และตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ผมก็ได้ติดตามงานเขียนของอาจารย์นิธิเกือบทุกชิ้นอย่างกระหายหิว”⁴⁷

“แต่มนุษยชาติ” เป็นเรื่องราวที่มุ่งเชิดชูคุณค่าความเป็นมนุษย์ที่ถูกกลบฝังให้หลงลืมผ่านอุดมการณ์ความเป็น “ชาติ” เรื่องสั้นดังกล่าวถ่ายทอดความคิดคำนึงของทหารหนุ่มอเมริกันคนหนึ่งที่บาดเจ็บนอนรอความตายอย่างอ้างว้างเดียวดายในสมรภูมิมิรบในฝรั่งเศสระหว่างสงครามโลกครั้งที่สอง เป็นความคิดของ “มนุษย์ตัวเล็กๆ คนหนึ่ง” ที่ใกล้ตายและพยายามแสวงหาความหมายของชีวิต ความกลัว ความตาย ความรัก สงครามและการเข่นฆ่ามาจากความขัดแย้งเชิงอุดมการณ์ที่ถูกหล่อหลอมครอบงำจากคำว่า “ชาติ”⁴⁸ เรื่องสั้นดังกล่าวได้สร้างทั้งความประทับใจจับจิตจับใจและแรงบันดาลใจให้กับ ฉลอง สุนทราวาณิชช์ เป็นอย่างมาก สิ่งที่ยืนยันถึงความประทับใจที่เขามีต่อเรื่องสั้นของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้อย่างชัดเจนที่สุดก็คือ “บทคำประพันธ์” ชิ้นแรกและชิ้นเดียวในชีวิตเรื่อง “สุสานฆาตกร” ที่เขียนขึ้นในระยะเวลาไม่นานหลังจากที่ได้อ่าน “แต่มนุษยชาติ” เพื่อส่งเป็นการบ้านชั่วโมงภาษาไทยในโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา

“สุสานฆาตกร” เป็นบทประพันธ์ที่ว่าด้วยความโหดร้ายรุนแรงของสงครามและเรียกร้องให้โยยหาความเป็นมนุษย์ตามธรรมชาติที่คล้ายคลึงกับ “แค่มนุษยชาติ” อย่างชัดเจน ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

“แต่...มนุษยชาติที่รัก

และสงครามเถื่อนอันโหดเหี้ยมเหนือแผ่นดินเวียดนาม...ที่ซึ่งทั่วทั้งหมดยุคเดียว
สดในฤดูหนาว และเหลืองกรอบเป็นสีทองในฤดูเกี่ยว บัดนี้ เป็นแหล่งแสดง
ผลงานอันยิ่งใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ...จากการแย่งชิง สงคราม...

หลายชั่วอายุคนมาแล้ว ท้องถิ่นนี้มีแต่ความสงบ

แต่ยังไม่ถึงหนึ่งในสิบของอายุคน ท้องทุ่งนี้ก็แปรเป็นสุสาน...ผลลัพธ์จากการชิงดี
ชิงเด่นของมนุษย์...

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 76.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 75-76.

ณ ที่นี้เองที่แสดงว่ามนุษย์ยังคงถูกครอบงำด้วยอวิชชา

ณ ที่นี้เองที่พิสูจน์ว่ามนุษย์ไม่ต่างไปจากสัตว์...

ณ ที่นี้ ที่ซึ่งเมื่อมนุษย์ผู้รู้สำนึกผ่านเข้ามาจะต้องหยุดนิ่ง...ไว้อาลัย

มิใช่สำหรับฆาตกรนิรนามเหล่านี้

แต่แก่ความโศกเศร้าและหยิ่งผยองของมนุษย์บรรพบุรุษ”⁴⁹

แม้ว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ในวัยเกษียณจะกล่าวระลึกถึงบทประพันธ์ชิ้นนี้ของตนเอง เอาไว้ว่า “ช่วงไร้อย่างสา เซอซ่า โง่เขลา ได้ปานนี้...เป็นงานเขียนอีกชิ้นที่อยากลืม”⁵⁰ แต่ก็มีความเป็นไปได้สูงว่าในช่วงวัยรุ่นหนุ่มกระตือรือร้นที่เพิ่งเขียนบทประพันธ์ออกมาใหม่ๆ นั้น ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อาจจะ “ภูมิใจ” กับผลงานของตนเองอยู่ไม่น้อย เพราะในเวลาต่อมาเมื่อขึ้นเป็นนักศึกษาชั้นปี 1 ของคณะอักษรฯ ก็ได้ “แอบแทรกพิมพ์” บทประพันธ์ชิ้นนี้ไว้ในวารสารของคณะ คือ **อักษรานุกรณ์** (ฉบับวันที่ 3 มกราคม พ.ศ.2511) ไว้ด้วยนั่นเอง นอกจาก “สุสานฆาตกร” จะสะท้อนอิทธิพลอย่างมากของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ แล้ว ยังสะท้อนให้เห็นได้อย่างแจ่มชัดว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้เข้ามาเป็นหนึ่งใน “เครือข่ายวาทกรรมต่อต้านสงครามเวียดนาม” ที่เฟื่องฟูในหมู่นักศึกษาปัญญาชนในช่วงนั้นด้วย อย่างน้อยในเชิงอารมณ์ความรู้สึกของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ที่มีส่วนร่วมในบรรยากาศทางสังคมวิชาการของช่วงนั้นอย่างไม่ต้องสงสัย

2.2 มุมมองต่อ “อดีต” และ “ประวัติศาสตร์” จากการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์

ไม่ปรากฏหลักฐานว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้ผลิตบทประพันธ์หรือผลงานทางวิชาการออกมาอีกในช่วงเวลาที่เรียนระดับปริญญาตรี จนกระทั่งเมื่อเลือกเรียนต่อที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ในระดับปริญญาโท ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็เริ่มเข้าไปมีบทบาทในแวดวงวิชาการ ประวัติศาสตร์อย่างชัดเจนมากขึ้น ในช่วงเวลาดังกล่าว “นักเรียนประวัติศาสตร์” รุ่นใหม่ๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่จบจากเมืองนอก ไม่ว่าจะเป็น นิธิ เอียวศรีวงศ์, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, สุชาติ สวัสดิ์

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 71-73.

⁵⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 72.

ศรี เป็นต้น กำลังตั้งคำถามและครุ่นคิดอย่างจริงจังในการที่จะท้าทายประวัติศาสตร์กระแสหลักที่สถาปนามาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี การเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาดังกล่าวเริ่มต้นอย่างชัดเจนจากบทความของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ เรื่อง “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกับอาร์โนลด์ ทอยน์บี”⁵¹ ที่เรียกร้องให้นักประวัติศาสตร์ไทยทำการศึกษาแนวคิดและวิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีอย่างจริงจัง เนื่องจากเท่าที่ผ่านมายังไม่มีใครศึกษาบิดาแห่งประวัติศาสตร์ไทยว่าทรงมีปรัชญาทางประวัติศาสตร์อย่างไร ทรงเชื่อในวิธีของประวัติศาสตร์แบบไหน ทรงมีจุดมุ่งหมายในการเขียนอย่างไร ทรงมีข้อบกพร่องในงานของพระองค์ตรงไหน และมีอัจฉริยภาพในทีใด ซึ่งการที่นักประวัติศาสตร์ในปัจจุบัน (ตอนต้นทศวรรษ 2510) ยังไม่รู้จักพระองค์ในฐานะนักประวัติศาสตร์ดีพอ ก็ทำให้นักประวัติศาสตร์ต้องตกอยู่ในภาวะค่อนข้างจะอับจนมีดทับ ไม่รู้จะก้าวต่อไปอย่างไร เพราะเราจะก้าวต่อไปไม่ได้ ถ้าเราไม่รู้ว่าขณะนี้เรายืนอยู่ที่ใด หัวใจสำคัญที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ต้องการวิพากษ์วิจารณ์ ได้แก่ การที่นักประวัติศาสตร์ในสมัยนั้นเดินตามแนวทางของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี มากเกินไป ความเชื่อมั่นที่ว่าประวัติศาสตร์เป็นวิทยาศาสตร์ การเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาท “ชนกลุ่มน้อยผู้ทรงอำนาจ” และการนำเอาค่านิยมของคนในปัจจุบันไปเป็นไม้บรรทัดวัดการกระทำของคนในอดีต

เป็นอีกครั้งที่ผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ สร้างแรงบันดาลใจให้กับ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ประกอบกับการเรียนนั่งเรียนในรายวิชา “ประวัติการเขียนประวัติศาสตร์” กับ อาจารย์ยิทธิมา พิทักษ์ไพรวัน ที่ผลักดันให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เสนอบทความทางวิชาการเรื่องแรกขึ้นในปี 2515 คือ “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2” บทความดังกล่าวแสดงให้เห็นว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ผูกพันอยู่กับพลังของสิ่งแวดล้อม (หรือสภาพสังคม) พอๆ กันกับความสามารถหรือการกระทำของบุคคลหนึ่งบุคคลใด การศึกษาการเขียนงานทางประวัติศาสตร์จึงต้องตระหนักถึงความแตกต่างกันของกาลเวลาและสภาพสังคมในสมัยนั้นๆ มิเช่นนั้นย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจผิดในเรื่องการ

⁵¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกับอาร์โนลด์ ทอยน์บี,” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*, ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน-สิงหาคม, 2512).

เปรียบเทียบความสามารถและผลการกระทำของบุคคลได้โดยง่าย⁵² ซึ่งหากเราใช้ภาษาของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็คือ นักประวัติศาสตร์ต้องระมัดระวังที่จะไม่นำเอาค่านิยมของคนในปัจจุบันไปวัดการกระทำของคนในอดีตนั่นเอง⁵³

การที่ ฉลอง สุนทราวาณิช ให้ความสำคัญกับ “สิ่งแวดล้อม” หรือ “สภาพทางสังคม” ว่า มีพลังในการผลักดันความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์พอๆ กันกับความสามารถหรือการกระทำของมนุษย์ ได้ส่งผลต่อไปถึงมุมมองที่มีต่อมนุษย์และวัฒนธรรมด้วย เพราะเมื่อไม่มองว่าการกระทำของมนุษย์เป็นเพียงปัจจัยเดียวที่ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ แต่ยังมีพลังของ “สิ่งแวดล้อม” หรือ “บริบท” ร่วมอยู่ด้วย การตัดสินว่ามนุษย์คนใดมีความสามารถฉลาดปราดเปรื่อง หรือชั่วร้ายและฉลาดเฉลียวจึงไม่อาจพิพากษากันได้ง่ายๆ อีกต่อไป เพราะความสามารถและฉลาดปราดเปรื่องอันเป็นปัจเจกลักษณะของมนุษย์นั้นย่อมเกิดขึ้นมาได้เพราะ “เงื่อนไข” ที่บริบทแวดล้อมสร้างขึ้นเกื้อหนุนด้วย ดังที่ ฉลอง สุนทราวาณิช ได้กล่าวถึงเจ้าพระยาทิพากรวงศ์เอาไว้ว่า

“บุคคลเช่น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อาจจะมีแนวการพิจารณาประวัติศาสตร์ไทย ที่ทันสมัยและกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ ถ้าท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยและมีโอกาสอย่าง สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ในทำนองเดียวกัน “ความไม่สมบูรณ์” ไตๆ

⁵² ฉลอง สุนทราวาณิช, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” น. 81.

⁵³ แม้ผลงานของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ ฉลอง สุนทราวาณิช จะเป็นผลงานที่ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ชิ้นแรกๆ ของประเทศไทย แต่ข้อเสนอทางวิชาการของทั้งสองก็มิได้เกิดขึ้นมาจากฟ้าบันดาลแต่อย่างใด ข้อเสนอทางวิชาการของทั้งสองผลิตออกมาท่ามกลางกระแสการตื่นตัวของนักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์คนอื่นๆ ด้วย เพราะในเวลาหลังจากนี้ไม่นานนักก็ปรากฏว่ามีงานศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ออกตามมาอีกเป็นจำนวนมาก อาทิเช่น “การศึกษาประวัติศาสตร์ของสกุลดำรงราชานุภาพ” ของ กอบเกียรติ สุวรรณทัต-เพียร “ก.ศ.ร. ภูธลากับประวัติศาสตร์ไทย” ของเกรก เรย์โนลด์ “แนวการเขียนประวัติศาสตร์ของหลวงวิจิตรวาทการ” ของอรรถพร กมฺพพิสมัย และ “งานทางประวัติศาสตร์ของ ดร.ประเสริฐ ณ นคร” ของพรเพ็ญ สันตระกูล เป็นต้น ซึ่งบทความทั้งหมดที่ทยอยพิมพ์ออกมาต่างกรรมต่างวาระในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษ 2510 นี้ (รวมทั้งบทความของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ และ ฉลอง สุนทราวาณิช ด้วย) ได้ถูกรวบรวมพิมพ์เป็นหนังสือเรื่อง **ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย** ในปี 2519 การเกิดขึ้นของหนังสือเล่มดังกล่าวสะท้อนบรรยากาศแห่งความตื่นตัวทางวิชาการของนักวิชาการด้านประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ได้เป็นอย่างดี ดูใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ, **ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2519).

ในพระนิพนธ์ของพระองค์ที่นักประวัติศาสตร์ปัจจุบันวิจารณ์กันอยู่ ก็อาจเป็นสิ่งที่ ถ้าพระองค์มีพระชนม์ชีพอยู่ในยุคสมัยนี้ พระองค์ก็มองเห็นได้เช่นกัน”⁵⁴

การพิจารณาการกระทำของมนุษย์อย่างควบคู่ไปกับเงื่อนไขของบริบทแวดล้อม รวมทั้งความระแวดระวังที่จะไม่นำเอาค่านิยมของปัจจุบันไปตัดสินคนในอดีต จะกลายเป็นพื้นฐานความคิดที่สำคัญของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ตั้งแต่บัดนั้นตลอดมา เพราะได้รับการเน้นย้ำอยู่เสมอ โดยเฉพาะในงานศึกษาเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ผลิตขึ้นภายหลังจากนั้น ตัวอย่างเช่น เมื่อศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์ของ มหาสิลา วีรวงศ์ นักประวัติศาสตร์ลาวคนสำคัญคนหนึ่งผู้เขียนหนังสือ **พงสาวะดานลาว** ที่มักจะถูกนักวิชาการในสมัยนั้นวิพากษ์วิจารณ์กันว่า ยอมจำนนอย่างง่ายดายต่อการตีความของฝ่ายไทยในกรณี “กบฏเจ้าอนุวงศ์” โดยเฉพาะการวิเคราะห์ความสาเหตุเบื้องต้นของการกบฏที่นำเจ้าอนุวงศ์ไปสู่จุดจบอันน่าสังเวช รวมถึงการไม่เขียนถึงเรื่องราวของขบวนการลาวอิสระ และความเคลื่อนไหวทางการเมือง-วัฒนธรรมของกลุ่มชาตินิยมลาวในช่วงก่อนหน้า พ.ศ.2489 อันควรมีปรากฏอยู่ในบทที่ว่าด้วยลาวสมัยที่ตกอยู่ใต้การยึดครองของฝรั่งเศส ทั้งๆ ที่ มหาสิลา วีรวงศ์ เองก็มีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับขบวนการชาตินิยมดังกล่าวด้วยโดยตรง⁵⁵

ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้ตั้งข้อสังเกตต่อการวิพากษ์วิจารณ์ มหาสิลา วีรวงศ์ ในประเด็นดังกล่าวอย่างเฉียบแหลมว่า คงไม่เป็นธรรมที่จะนำมาตราฐานทางวิชาการของการเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่มาเป็นกรอบในการพิจารณาประเมินคุณค่า หรือตรวจสอบค้นหาข้อบกพร่องในงานเขียนของมหาสิลา วีรวงศ์ ในทางตรงกันข้าม ดูจะ “มีประโยชน์มากกว่าหากเราพิจารณาหนังสือเล่มนี้ในฐานะที่เป็นหนังสือ “ประวัติศาสตร์ชาติ” ของลาวเล่มแรกที่เขียนขึ้นโดยนักประวัติศาสตร์ลาวเอง”⁵⁶ ทั้งนี้เนื่องจากว่าหนังสือ **พงสาวะดานลาว** มีสิ่งที่แหวกจารีตพงสาวดารและแตกต่างไปจากพงสาวดารอื่นๆ ของลาวก่อนหน้านั้นอยู่หลายข้อ ไม่ว่าจะเป็นการสืบทอดเรื่องราวไปไกลก่อนหน้าการก่อตัว “ทางประวัติศาสตร์” ของอาณาจักรลาวที่ยิ่งใหญ่อย่าง

⁵⁴ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงสาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” น. 82.

⁵⁵ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “พงสาวะดานลาว ของ มหาสิลา วีรวงศ์,” **จักรวาลวิทยา** (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549), น. 6-7.

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 8-9.

อาณาจักรล้านช้างในราวพุทธศตวรรษที่ 19 มากทีเดียว, ไม่ได้มุ่งให้เรื่องราวเชิง “ข้อเท็จจริง” ของ ความรุ่งโรจน์และความเสื่อมของอาณาจักรในอดีตเพียงเท่านั้น แต่ยังมุ่งเป็น “บทเรียนทาง ศีลธรรม” ด้วย ยิ่งไปกว่านั้นยังไม่ได้เขียนขึ้นเพื่อเป็นคู่มือทางการบริหารปกครอง หรือเป็นตำรา อ้างอิงเกี่ยวกับพระราชพิธี ไม่ใช่คัมภีร์ตำราที่เขียนขึ้นเพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมทางการเมือง และศีลธรรมของกษัตริย์ แต่หนังสือเล่มนี้เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นมาในบริบทของขบวนการชาตินิยม และการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อเอกราชลาว และมหาสิลา วีรวงศ ก็เป็นผู้ที่อุทิศตนให้แก่อุดมการณ์ ชาตินิยมมาตลอด อีกทั้งงานเขียนชิ้นนี้ยังเขียนขึ้นในบริบทของการต่อสู้เพื่อเอกราชและความ เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของลาว หนังสือเล่มนี้จึงเต็มไปด้วยเหตุการณ์ระทึกขวัญที่สะท้อนความ องอาจหาญกล้าของชาวลาวในการต่อต้านการรุกรานและยึดครองของศัตรูจากภายนอก รวมทั้ง “บทเรียน” ต่างๆ ที่ได้จากการต่อสู้เพื่อเอกราชนั้น⁵⁷

ส่วนในบทความเรื่อง “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาคน้ำสมัยจารีต: “หน้าที่” ของอดีตและ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง”⁵⁸ ได้สะท้อนการให้ ความสำคัญกับการพิจารณามนุษย์และวัฒนธรรมอย่างมีบริบทเงื่อนไข และเมื่อทุกสิ่งอย่างล้วน เกิดขึ้นและดำรงอยู่อย่างมีบริบทเงื่อนไขแล้วนักประวัติศาสตร์ก็แทบไม่สามารถที่จะตัดสิน พินิจพิเคราะห์ หรือประเมินคุณค่าของปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในอดีตได้เลย เนื่องจากบริบท เงื่อนไขที่ต่างกันย่อมนำไปสู่ปรากฏการณ์ที่ต่างกันเสมอ การตัดสินในเชิงคุณค่าจึงทำได้ ยากลำบากเพราะขึ้นอยู่กับมุมมองและประเด็นของผู้ศึกษามากกว่า

ในบทความดังกล่าว ชลอง สุนทรวาณิชย์ ได้อธิบายไว้ว่าการที่ชาวตะวันตกปรากฏตัว และมีบทบาทค่อนข้างสูงในรัฐจารีตในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นน้ำ คือ อินโดนีเซีย มาเลเซีย และฟิลิปปินส์ มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 แม้จะทำให้รัฐอาณาจักรและระบบราชการแบบ พื้นเมืองที่รวมศูนย์อำนาจอยู่ที่ราชสำนัก ไม่สามารถพัฒนาก้าวไปได้ไกลถึงขนาดที่ปรากฏอยู่ใน เวียดนาม ไทย และพม่า ซึ่งเป็นรัฐอาณาจักรแบบจารีตที่สมบูรณ์มาถึงศตวรรษที่ 19 และมีผลต่อ

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 18-19.

⁵⁸ ชลอง สุนทรวาณิชย์, “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคพื้นน้ำสมัยจารีต: “หน้าที่” ของอดีตและ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง,” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: คาบสมุทรและ กลุ่มเกาะ” จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ และทัศนศึกษาชายฝั่งทะเล คาบสมุทรไทย วันที่ 23-28 มิถุนายน 2535.

พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และจารีตการเขียนประวัติศาสตร์ของภูมิภาคนี้ เพราะภายหลังศตวรรษที่ 16 รัฐอาณาจักรที่มีอำนาจทางการเมืองกว้างขวางอย่างที่ปรากฏอยู่บนภาคพื้นทวีป (เช่น อยุธยา) ก็มีเพียงบนเกาะชวา คือ มัชฌิมปาหิตและมะตะรัม ซึ่งก็เสื่อมลงไปในช่วงศตวรรษที่ 18 รัฐที่เหลือนอกจากนั้นก็มิสภาพเป็นเพียง “นครรัฐ” หรือ “เมือง” ที่ดำรงความเป็นศูนย์กลางทางวัฒนธรรมแต่ปราศจากอำนาจทางการเมือง ลักษณะดังกล่าวเหมือนจะเป็น “ข้อด้อย” หากนักประวัติศาสตร์ใช้ “อำนาจทางการเมือง” เป็นเกณฑ์ในการวัดมาตรฐาน อย่างไรก็ตาม ถ้าเราพิจารณาถึงหลักฐานและจารีตการเขียนงานทางประวัติศาสตร์แล้ว บริบททางการเมืองในลักษณะดังกล่าวกลับทำให้งานเขียนทางประวัติศาสตร์แบบ “พงศาวดารหัวเมือง” ที่มีคุณค่าอย่างสูงสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ปรากฏออกมาเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศตวรรษที่ 19 ในขณะที่รัฐภาคพื้นทวีปซึ่งมีอำนาจแบบรวมศูนย์กลับปรากฏงานในลักษณะนี้น้อยมาก เพราะวัฒนธรรมราชสำนักเข้าไปครอบงำทางวัฒนธรรมและการเมืองของหัวเมืองเล็กๆ⁵⁹ ดังนั้น เงื่อนไขทางการเมืองที่ดูจะอ่อนแอและกระจายอำนาจกลับทำให้อาณาจักรอีกด้านหนึ่งเติบโตและเฟื่องฟูขึ้น ในลักษณะที่อาณาจักรใหญ่ๆ ที่รวมศูนย์อำนาจไม่สามารถก่อเกิดขึ้นได้ ในแง่นี้ การตัดสินใจคุณค่าทางประวัติศาสตร์จึงทำได้ยากยิ่งเพราะขึ้นอยู่กับว่า เรากำลังค้นหาเรื่องราวใดในอดีตนั่นเอง

นอกจากนั้น ในบทความฉบับดังกล่าว ชลอง สุนทรวาณิช ยังเตือนให้เราตระหนักว่า “การรับรู้อดีต” ของมนุษย์ในปัจจุบันมีลักษณะที่แตกต่างไปจากการรับรู้อดีตของคนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้สมัยก่อนศตวรรษที่ 19 ทั้งนี้เนื่องจากการรับรู้อดีตของเราในปัจจุบันนั้นเป็นความเข้าใจหรือการรับรู้แบบตะวันตกสมัยใหม่ เราจึงมักคาดหวังว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์จะต้องเป็นงานเขียนแบบร้อยแก้ว พรรณนาความที่ให้อายุเกี่ยวกับอดีตที่เป็นข้อเท็จจริงของสิ่งที่เคยเกิดขึ้นจริง มีความเป็นเหตุเป็นผลแบบวิทยาศาสตร์ พรรณนาความที่อธิบายเหตุการณ์ในลักษณะที่ต่อเนื่องทางด้านเวลา ซึ่งไม่ปรากฏอยู่ในวัฒนธรรมการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ตามแบบจารีตของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้⁶⁰ ดังนั้น การพยายามทำความเข้าใจความคิดหรือโลกทัศน์ของคนพื้นเมืองที่อยู่เบื้องหลังการเขียนงานทางประวัติศาสตร์จึงมี

⁵⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 1-2.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 15.

ความสำคัญมากกว่าที่จะด่วนตัดสินว่างานเขียนของคนพื้นเมืองมีหรือไม่มีคุณค่าในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ตามมาตรฐานทางความคิดของตะวันตก

เราจะเห็นว่า ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ให้ความสำคัญกับการพิจารณาว่า มนุษย์ในปัจจุบัน กับมนุษย์ที่เราศึกษาในอดีตย่อมมีความแตกต่างกันด้วย “ความห่างไกลกันด้วยเวลา” ดังนั้น เราจึงควรพิจารณาการกระทำของมนุษย์โดยคำนึงถึงบริบทเงื่อนไขต่างๆ ที่แวดล้อมเขาเหล่านั้นอยู่ด้วยเสมอ อีกทั้งยังจะต้องระมัดระวังที่จะไม่นำเอาค่านิยม บรรทัดฐาน ระบบศีลธรรม อุดมคติ ฯลฯ ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันไปตัดสินการกระทำของมนุษย์ในอดีต ด้วยมุมมองดังกล่าว ได้ทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ให้คำจำกัดความของคำว่า “วิชาประวัติศาสตร์” เอาไว้ว่า

“เป็นแขนงวิชาที่ศึกษาของพัฒนาการของสังคมมนุษย์ในอดีตที่ผ่านมาในมิติของเวลา คำว่า “มิติของเวลา” ในที่นี้หมายถึง แนวคิดพื้นฐานที่ว่าพัฒนาการของสังคมมนุษย์มีพลวัต อันเป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับบริบทของมนุษย์ ทั้งในแง่หนึ่ง คือ บริบทของเวลา หรือบริบทของวัฒนธรรม และในแง่รอบคือ บริบททางพื้นที่ หรือบริบททางกายภาพ นอกจากนั้น พัฒนาการของสังคมมนุษย์ยังมีทั้งความสืบเนื่องและความเปลี่ยนแปลง”⁶¹

นอกจากนั้น ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ยังตระหนักเป็นอย่างดีด้วยว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์ไม่ใช่ “ความจริง” แต่ถูกเขียนขึ้นมาโดยฝีมือมนุษย์ เพราะ “เหตุการณ์ในอดีตไม่สามารถเข้าใจได้ด้วยตัวมันเองจนกว่าจะนำไปสัมพันธ์กับเหตุการณ์อื่นๆ ทั้งเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นก่อนหน้านั้นและเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นภายหลังจากนั้น”⁶² และเมื่อประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ถูกเขียนโดยฝีมือมนุษย์ที่ล้วนแตกต่างกันเนื่องจาก “ความห่างไกลกันด้วยเวลา” งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในแต่ละสมัยจึงมี “หน้าที่” ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่มุมมองหรือโลกทัศน์ที่มนุษย์

⁶¹ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย,” น. 16.

⁶² ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคน้ำสมัยจารีต: “หน้าที่” ของอดีตและ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง,” น. 16.

ในแต่ละยุคสมัยมีต่อ “อดีต” นั่นเอง ตัวอย่างเช่น หน้าทีของจารีตการเขียนประวัติศาสตร์ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่สำคัญมี 4 ประการคือ

1. สร้างความชอบธรรมให้แก่การสืบทอดสิทธิธรรม อำนาจทางการเมืองและทางเศรษฐกิจ และสถานะของผู้นำทางสังคมและวัฒนธรรม
2. สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หรือเป็นแกนกลางที่ทำให้หน่วยย่อยๆ ภายในสังคมสำนึกถึงการร่วมวัฒนธรรมเดียวกัน ซึ่งเรามักถูกสั่งสอนให้เชื่อว่า สังคมหรือวัฒนธรรมในสังคมจะดำรงอยู่ได้โดยการบำรุงรักษาของสถาบันพระมหากษัตริย์
3. สืบทอดหรืออนุรักษ์ค่านิยมของสังคมและเป็นคติสอนใจ
4. ใช้จารีตทางประวัติศาสตร์เพื่อปลดปล่อยสังคมให้พ้นไทจากการครอบงำของคนต่างวัฒนธรรม⁶³

“ความชอบธรรม” ตามคติทางวัฒนธรรมของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้นั้นคือ ผู้ปกครองมี “หน้าที่” ที่จะต้องสร้างความมั่นคงให้แก่ระบบที่เป็นอยู่ในสังคม ดังนั้น หน้าทีของจารีตการเขียนงานทางประวัติศาสตร์จึงเน้นการรักษา “สถานะเดิม” และ/หรือเรียกร้องให้กลับสู่ “สถานะเดิม” นั้น นอกจากนั้น “อดีต” ของผู้คนท้องถิ่นยังเป็นอดีตที่เวลาเคลื่อนไปในแบบ “วัฏจักร” ที่เหตุการณ์เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำอีก การมองไม่เห็นความแตกต่างในเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในเวลาที่แตกต่างกัน สถานที่ที่ต่างกัน และบุคคลเกี่ยวข้องที่ต่างกัน จึงทำให้ข้อเท็จจริงของสิ่งที่เกิดขึ้นจริงในอดีต ไม่มีความสำคัญแต่อย่างใด ในขณะที่สังคมตะวันตกภายหลังศตวรรษที่ 15 เริ่มมีงานเขียนประวัติศาสตร์สมัยใหม่ (อย่างที่เราคุ้นเคยกันในทุกวันนี้) เกิดขึ้นสมัยฟื้นฟูศิลปวิทยาการที่แหลมอิตาลี ซึ่งเป็นงานที่มีจุดมุ่งหมายแอบแฝง กล่าวคือ มุ่งจูงใจคนอ่านให้หันมาคล้อยตามความคิดความเชื่อของผู้เขียน จึงต้องสร้างความสัมพันธ์ของเหตุการณ์มาเป็นเหตุผล เพราะฉะนั้น งานเขียนประวัติศาสตร์ของแต่ละคนจะมีความแตกต่างกันมากในแง่ของเหตุผลที่อยู่เบื้องหลัง มีลักษณะเฉพาะตัว แล้วแต่ว่าคนเขียนมีจุดยืนหรือมีความเชื่อมั่นในอุดมการณ์ทางการเมืองอย่างไร และต้องการสร้างผลทางการเมืองแบบใด⁶⁴

⁶³ เรื่องเดียวกัน, น. 12-14.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 15-18.

เราจะเห็นได้ว่าความสนใจในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ ทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ มองว่า “ประวัติศาสตร์” ไม่ใช่ความรู้อันบริสุทธิ์และปราศจากอคติ เนื่องจากมนุษย์ในแต่ละยุคสมัยมีโลกทัศน์แตกต่างกันเพราะอยู่ในบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองที่ต่างกัน “อคติ” ของการเขียนงานทางประวัติศาสตร์จึงแตกต่างกันไปตามแต่ที่ผู้เขียนจะเห็นว่า “หน้าที่” ของประวัติศาสตร์นั้นคืออะไร สำหรับ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เองนั้นก็ดูเหมือนว่า “อุดมคติ” ในการเขียนงานทางประวัติศาสตร์จะเริ่มก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่สมัยที่เริ่มเรียนในระดับปริญญาโทและจะแจ่มชัดมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ทั้งนี้เพราะความสนใจในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้ทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ตระหนักดีว่า “ประวัติศาสตร์” หรือ “อดีต” แบบเก่าที่ถูกครอบงำมาโดยจารีตการเขียนแบบพระราชพงศาวดารและการเขียนแบบ “สกุลดำรงราชานุภาพ” ในเวลาต่อมานั้น “คับแคบ” เพราะเต็มไปด้วยเรื่องราวของชนชั้นนำในสังคม ประวัติศาสตร์แบบเก่าจึงเป็น “ประวัติศาสตร์ราชวงศ์” ส่วน “ประวัติศาสตร์ของชาติ” ในความหมายที่แท้จริงนั้นจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อ “สามัญชนและชุมชนจะต้องมีบทบาทในการสร้างประวัติศาสตร์มากขึ้น”⁶⁵ ดังนั้น ในบทความวิชาการเรื่องแรกของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ จึงมีวัตถุประสงค์อยู่สองด้าน กล่าวคือ นอกจากจะเพื่อทำความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงงานเขียนในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์จากยุคเก่าสู่ยุคใหม่ผ่านการศึกษางานเขียนทางประวัติศาสตร์ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์แล้วยังมีความประสงค์ที่จะทำลาย “ความศักดิ์สิทธิ์” ของ “บิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย” เอาไว้ด้วย ดังที่ได้กล่าวว่า “บุคคลเช่น เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ อาจจะมีแนวการพิจารณาประวัติศาสตร์ไทยที่ทันสมัยและกว้างขวางกว่าที่เป็นอยู่ ถ้าท่านมีชีวิตอยู่ในสมัยและมีโอกาสอย่างสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ”⁶⁶ นอกจากนั้น การมุ่งเน้นให้เราพิจารณาที่บริบททางสังคมและวัฒนธรรมว่ามีพลังในการกำกับความคิดและการกระทำของมนุษย์ ยังเป็นการลดทอนหรือท้าทายจารีตการเขียนประวัติศาสตร์ที่เน้นบทบาทและการกระทำของมนุษย์ที่เป็นมหาบุรุษตามแนวทางที่สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงวางเอาไว้ด้วยโดยสิ้นเชิง

⁶⁵ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” น. 69-70.

⁶⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 85.

2.3 การทำทนายประวัติศาสตร์และแหล่งหลักด้วยมุมมองจากประวัติศาสตร์ของสังคม/ท้องถิ่น

เมื่อสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาโท ฉลอง สุนทราวาณิชย์ จะให้ความสนใจเกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพราะนอกจากจะเป็นประเด็นที่นักประวัติศาสตร์ไทยในช่วงทศวรรษ 2520 ให้ความสนใจกันแล้ว ฉลองยังตระหนักว่าการศึกษาดังกล่าวมีความสำคัญในการที่จะสร้างความสมดุลในประวัติศาสตร์ชาติ ซึ่งตลอดเวลาถูกครอบงำโดยกระแสที่เน้นศูนย์กลางอำนาจรัฐ⁶⁷

ความต้องการที่จะสร้าง “ความสมดุลในประวัติศาสตร์ชาติ” ทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เริ่มให้ความสนใจและศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอีสานอย่างจริงจังแทบจะทันทีที่วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทแล้วเสร็จ⁶⁸ ดังที่ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้เล่าย้อนความหลังไว้ตอนหนึ่งว่า “ประมาณ 10 กว่าปีก่อน ผมสนใจเรื่องของอีสาน เผอิญได้อ่านพื้นเพียวก่อน จากนั้นก็ออกไปอีสาน พูดคุยกับชาวบ้าน”⁶⁹ สิ่งสำคัญที่ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เรียนรู้จากการลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านก็คือ “พลังแห่งการครอบงำของประวัติศาสตร์กระแสหลัก” เพราะเมื่อก่อนลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้านนั้น ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้อ่าน “เอกสารพื้นเพียวก่อน” ซึ่งกล่าวถึงกบฏเจ้าอนุวงศ์สมัยรัชกาลที่ 3 ในลักษณะที่ตรงกันข้ามกับเรื่องราวที่ปรากฏอยู่ในพงศาวดาร ในแบบเรียนประวัติศาสตร์ของกระทรวงศึกษาฯ และในจดหมายเหตุที่กองจดหมายเหตุแห่งชาติ แต่เมื่อไปขอให้ชาวบ้านในหลายๆ ระดับอายุเล่าเรื่องกบฏเจ้าอนุวงศ์แล้ว ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ก็พบว่าเรื่องกบฏเจ้าอนุวงศ์แบบในพื้นเพียวก่อนไม่มีอยู่อีกแล้วในระบบการรับรู้ของคนอีสาน ทั้งหมดที่คนอีสานรู้เป็นแบบเดียวกับที่ปรากฏในพงศาวดาร และตำราของกระทรวงศึกษาฯ เหมือนที่เราเคยรู้มา การลงพื้นที่สืบถามประวัติศาสตร์บอกเล่าจากชาวบ้านในท้องถิ่นทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้ประจักษ์กับสายตาตนเองว่า พลังแห่งการครอบงำของประวัติศาสตร์กระแสหลักมีอยู่สูง จน

⁶⁷ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” น. 153.

⁶⁸ อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่า ฉลอง สุนทราวาณิชย์ จะมีความสนใจประเด็นเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอยู่ก่อนแล้ว สังเกตได้จากข้อสงสัยเมื่อที่ศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่กล่าวไว้ว่า “วิธีการเขียนประวัติศาสตร์ของไทยเป็นสิ่งที่เกิดจากวัฒนธรรมเฉพาะตนหรือได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมของชาติอื่นและมีพัฒนาการเช่นไร ลักษณะของการเขียนประวัติศาสตร์แต่ละท้องถิ่นของไทยต่างกันอย่างไร” ใน ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” น.69.

⁶⁹ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” น. 146.

ฉลองได้กล่าวไว้อย่างน่าตระหนกว่าสิ่งที่ได้รับรู้มาจากการลงพื้นที่นั้น “เป็นการกลั่นกันทางวัฒนธรรมที่ค่อนข้างสมบูรณ์”⁷⁰

ประเด็นเรื่อง “การกลั่นกันทางวัฒนธรรม” และพลังของการครอบงำแห่งประวัติศาสตร์ กระแสหลักน่าจะเป็นสิ่งที่ฉลอง สุนทรวาณิชย์ให้ความสนใจอยู่ในช่วงเวลานั้น จนกระทั่งปี 2527 ก็ได้เสนอบทความเรื่อง “ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และผู้นำ”⁷¹ ซึ่งพยายามอธิบายและตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับการลุกขึ้น “กบฏ” ต่อต้านอำนาจรัฐของชาวนาอีสานในช่วงการสถาปนารัฐชาติ ข้อสังเกตที่น่าสนใจคือฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้ตั้งคำถามเปรียบเทียบชาวนาอีสานกับชาวนาในภาคกลางว่า ทำไมชาวนาในภาคกลางถึงไม่ลุกขึ้นมาต่อต้านอำนาจรัฐ ทั้งๆ ที่ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะก็แพร่หลายและพวกเขาเหล่านั้นก็ยากแค้น ขาดแคลน และโดนกดขี่ขูดรีดจากรัฐไม่น้อยไปกว่าชาวนาในภาคอีสาน ซึ่งฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้อธิบายประเด็นนี้เอาไว้ว่า

“ในระบบการเมืองใดๆ ก็ตาม ความมั่นคงของระบบการเมืองนั้นๆ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของรัฐในการพิสูจน์ “ความชอบธรรม” ของระบบ (และการกดขี่) นับแต่การก่อตั้งอยุธยารัฐประสบความสำเร็จในการพิสูจน์ “ความชอบธรรม” ของระบบให้ชาวนาในบริเวณที่ราบภาคกลางยอมรับ โดยการสร้างอุดมการณ์ทางการเมืองขึ้นมาสนับสนุนระบบการเมืองและโฆษณาเผยแพร่อุดมการณ์ทางการเมืองนั้นๆ ให้เป็นที่ยอมรับ...ความคิดเรื่อง “จักรพรรดิ” หรือ “จักรวาติน” ตามแนวพุทธศาสนาที่ปรากฏในไตรภูมิพระร่วง ซึ่งผูกพันอยู่กับระบบความคิดในเรื่องของกรรมและบุญวาสนา...ความชอบธรรมของระบบที่ชาวนาไทยภาคกลางยอมรับยังเป็นผลมาจากความสามารถของรัฐในการรักษา

⁷⁰ เพิ่งอ้าง.

⁷¹ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และผู้นำ,” ใน พรเพ็ญ อันตระกูล และอัจฉราพร กมฺพพิสมัย (บก.), ความเชื่อพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527), น. 22-32.

สถานะเดิมในสังคมและการป้องกันไม่ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่รุนแรงใดๆ
เกิดขึ้น”⁷²

การครอบงำทางวัฒนธรรมของราชสำนักหรือส่วนกลางที่มีต่อชาวนาในภาคกลางและที่มีต่อชาวบ้านในภาคอีสานพัฒนามาอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบัน “พลังอำนาจของประวัติศาสตร์แห่งชาติ” มีอยู่มากกว่าที่เราจินตนาการเอาไว้ ดังการศึกษาเรื่อง “สัมพันธภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20”⁷³ ที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้กล่าวไว้ว่า

“จะโดยรู้ตัวหรือไม่ก็ตาม”กบฏเจ้าอนุ” ได้กำหนดอคติทางประวัติศาสตร์ที่รัฐ โดยเฉพาะชนชั้นนำของรัฐทั้งสองมีต่อกันในเวลาต่อมา อคติทางประวัติศาสตร์จาก “กบฏเจ้าอนุ” ดังกล่าวนี้อาจไม่จำเป็นที่ยอมรับของเจ้าหน้าที่ระดับสูงของกระทรวงต่างประเทศหรือไม่ก็ตาม เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดนโยบายที่ทั้งสองรัฐมีต่อกัน...ทัศนะของไทย ที่ว่าด้วยดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงที่สูญเสียไป และต้องเอากลับมา และที่เกี่ยวกับการคุกคามอธิปไตยและความมั่นคงจากฝั่งซ้ายแม่น้ำโขง หรือทัศนะของลาว ที่ว่า ที่ราบสูงโคราชเป็นของลาวมาก่อน ฯลฯ ซึ่งล้วนแต่ปรากฏให้เห็นเป็นรูปธรรมอยู่ในนโยบายที่รัฐทั้งสองมีต่อกันนี้ ต่างก็มีรากเหง้ามาจากความสัมพันธ์ไทย-ลาวในศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะจาก “กบฏเจ้าอนุ”⁷⁴

ในบทความดังกล่าว ฉลอง สุนทรวาณิชย์ แสดงให้เห็นว่าการครอบงำของประวัติศาสตร์กระแสหลักเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดความสัมพันธ์ของผู้คนในปัจจุบัน (ความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับลาว) แม้จะเป็นที่กล่าวกันว่าเทคโนโลยีทางการสื่อสารคมนาคมของโลกสมัยใหม่ จะช่วยให้คนทั้งโลกใกล้ชิดกันทั้งทางด้านกายภาพและความรู้สึกนึกคิด แต่โดยข้อเท็จจริงจากสิ่งที่เราเห็นได้จากสัมพันธภาพไทย-ลาวในศตวรรษที่ 20 ตั้งแต่ลาวยังเป็นอาณานิคมของฝรั่งเศส และ

⁷² เรื่องเดียวกัน, น. 26-27.

⁷³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สัมพันธภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,” *ศิลปวัฒนธรรม*, ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน, 2529). น.142-155.

⁷⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 149.

ภายหลังเมื่อได้เอกราชจนถึงทุกวันนี้ นั่นก็คือว่า เทคโนโลยีที่ก้าวหน้าเหล่านี้มันกลับต้องสยบจำนวนต่อปัญหาเรื่อง “อธิปไตย” “รัฐชาติ” “สัญชาติ” “เส้นเขตพรมแดน” “บูรณภาพ” และ “ความมั่นคง”⁷⁵

หรือแม้กระทั่ง “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” ที่เฟื่องฟูขึ้นมาในช่วงทศวรรษ 2520 ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็เห็นว่ากระแสการศึกษาดังกล่าวถูกครอบงำโดยรัฐส่วนกลางอย่างลึกซึ้ง ผ่านการสนับสนุนทางด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ หรือคณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติด้วย ซึ่งทำให้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นเพียงเรื่องราวในอดีตที่เน้นความยิ่งใหญ่และรุ่งเรืองในอดีต เป็นประวัติศาสตร์ที่เน้นการรวบรวมวัฒนธรรมที่สูงส่งดีงามของสังคมในแต่ละท้องถิ่นที่แต่ละถิ่น แม้จะเป็นเรื่องราวของท้องถิ่น แต่มันก็จะเน้นถึงความยิ่งใหญ่ สมัยที่ยิ่งใหญ่ สมัยที่รุ่งเรือง พูดถึงผู้นำ พูดถึงกิจกรรมทางปัญญาของผู้นำ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศาสนา วรรณกรรม หรือศิลปะ รวมถึงวัฒนธรรมต่างๆ ไปด้วย โดยเนื้อแท้แล้ว เรื่องราวต่างๆ เหล่านี้ค่อนข้างจะไม่ใช่เรื่องราวของท้องถิ่นที่เป็นระดับพื้นบ้าน แต่เป็นเรื่องราวของท้องถิ่นของผู้คนของผู้คนในระดับนำของสังคม⁷⁶ ด้วยเหตุเช่นนี้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ จึงให้ความเห็นไว้ว่า “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกำลังอยู่ในภาวะวิกฤต” ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอย่างที่เราปรารถนานั้นยังไม่เกิด เพราะประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ควรจะเป็นนั้นจะต้องเกิดขึ้นมาเพื่อสร้างสมดุลหรือช่วงชิงพื้นที่กับประวัติศาสตร์ชาติกระแสหลัก การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจึงมักจะตกอยู่ภายใต้การกำกับควบคุมของรัฐเพราะถ้าสนับสนุนส่งเสริมโดยปราศจากการควบคุมแล้ว มันเป็นไปได้ที่จะคุกคามความมั่นคงของรัฐ ทำทลายสิ่งที่เราเรียกว่าการผสมกลมกลืนและเอกภาพของรัฐ ในที่สุดแล้ว ฉลอง สุนทรวาณิชย์ จึงเสนอแนะที่ประชุมว่า

“เมื่อสัก 2 ปีมาแล้ว มีสัมมนาที่นครราชสีมา เป็นสัมมนาเกี่ยวกับอีสานศึกษา ผมมีโอกาสไปร่วมด้วย เป็นครั้งแรกที่ผมรู้สึกเรื่องการกลืนทางวัฒนธรรมอย่างค่อนข้างรุนแรง ผมตั้งข้อสังเกตกับเพื่อนบางคนในที่สัมมนาว่า สัมมนาเรื่องของอีสานแต่ทำไมนักวิชาการเสนอรายงาน หรืออภิปราย ทั้งๆ ที่ก็เป็นคนพื้นถิ่นนั้น กลับไม่ใช้ภาษาอีสานในการสื่อสาร แต่ใช้ภาษาไทยภาคกลางแทน ผมรู้สึกว่

⁷⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 150.

⁷⁶ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” น. 140.

จริงๆ แล้ว ในเมื่อมันเป็นการสัมมนาเรื่องของอีสาน จัดขึ้นในภาคอีสาน นักวิชาการส่วนใหญ่ที่ร่วมก็เป็นพื้นบ้าน ทุกคนพูดคนฟัง ทำไม่ถึงจะสัมมนากันด้วยภาษาอีสานไม่ได้...ที่ถูกที่ควรแล้วควรจะเป็นหน้าที่ของคนที่ไม่ใช่จากภาคกลางหรือภาคเหนือ หรือที่อื่นๆ ที่จะต้องพยายามเข้าใจภาษาของเขามากกว่า อันนั้นเป็นประเด็นที่ผมคิดว่า เป็นเรื่องของวัฒนธรรมท้องถิ่นที่ถูกเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง...ตราบใดที่จิตสำนึกแบบนั้นไม่เกิดขึ้นแล้ว ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น อย่างที่พึงปรารถนา อย่างที่มันควรจะเป็นมันไม่เกิด”⁷⁷

นอกจากจะเรียกร้องให้มีการปรับเปลี่ยนวิธีการมองและการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เพื่อให้เกิดการเขียนประวัติศาสตร์ของสามัญชนและท้องถิ่นอย่างแท้จริงแล้ว แนวรบกับประวัติศาสตร์กระแสหลักอีกด้านหนึ่งของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ คือความพยายามในการนิยามความหมายของคำว่า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” เสียใหม่ให้กว้างขวางขึ้นกว่าเดิม เพราะหลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นใจกลางของการทำงานด้านประวัติศาสตร์ เนื่องจาก “การศึกษาประวัติศาสตร์นั้น นักประวัติศาสตร์อาศัยการวิเคราะห์บนพื้นฐานของหลักฐานที่หลงเหลือตกทอดต่อๆ กันมา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นหลักฐานทางลายลักษณ์อักษร แต่ขณะเดียวกันก็อาศัยหลักฐานทางวัฒนธรรมอื่นๆ ทั้งที่เป็นวัตถุและมุขปาฐะด้วย”⁷⁸

ความสนใจและความต้องการที่จะเน้นการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและสามัญชนเพื่อสร้างความสมดุลให้กับประวัติศาสตร์ชาติทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เห็นว่า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ไม่ควรจำกัดอยู่เพียงแค่ศิลาจารึก กฎหมายโบราณ พระราชพงศาวดาร พระราชสาส์น พระราชดำรัส เอกสารทางราชการของกระทรวงทบวงกรม หรือแม้แต่ตำนานและประวัติศาสตร์บอกเล่าเท่านั้น แต่ยังหมายรวมไปถึงวรรณกรรม สถาปัตยกรรม (ในรูปแบบต่างๆ) บัญชีทางธุรกิจ จดหมายและบันทึกส่วนตัวของพ่อค้าและคนธรรมดาสามัญ ภาพจิตรกรรม ภาพยนตร์ ดนตรี ภาชนะที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ อีกด้วย⁷⁹

⁷⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 146.

⁷⁸ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย, น. 16.

⁷⁹ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “บทวิจารณ์อานันท์ กาญจนพันธุ์ “สังคมไทยตามความคิดและความไฝ่ฝัน ในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,” ใน 60 ปี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง, 2544), น. 229-245.

การนิยามให้คำว่า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” มีความหมายที่กว้างขวางออกไปนั้น สัมพันธ์อยู่กับความต้องการที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ของสามัญชนอย่างลึกซึ้ง เพราะหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไม่จำเป็นจะต้องเป็นงานเขียนหรือบทประพันธ์ที่ดงามสูงส่ง หรือมีคุณค่าตามมาตรฐานของวัฒนธรรมชั้นสูง สำหรับ ฉลอง สุนทราวาณิชย์นั้น แม้กระทั่ง

“ซากเศษขยะที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์จึงกลายมาเป็นหลักฐานสำหรับการศึกษาทางโบราณคดี ที่มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่างานศิลปะที่มีคุณค่าและสิ่งก่อสร้างอันมหัศจรรย์ใหญ่โตพันลี้กอย่างปิรามิดหรือปราสาทหิน เช่นเดียวกับงานวรรณกรรมตั้งแต่คัมภีร์ทางศาสนาที่ศักดิ์สิทธิ์ บทเสภา นิราศ บทละครร้องเพลงลูกทุ่งการละเล่นพื้นบ้าน ประวัติชีวิตคนธรรมดาสามัญ หรือจิตรกรรมฝาผนัง ฯลฯ กลายมาเป็นหลักฐานที่ทรงคุณค่าสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และภูมิปัญญาของสังคมไทย ตลอดจนรวมถึงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่อย่างอนุสาวรีย์ที่ถูกนำมาใช้อธิบายประวัติศาสตร์การเมืองและประวัติศาสตร์วัฒนธรรมของไทยได้อย่างหนักแน่น มีพลังและน่าคล้อยตาม”⁸⁰

นอกจากการนิยามความหมายของ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ให้กว้างขวางจะนำไปสู่การค้นพบคำอธิบายใหม่ๆ ทางประวัติศาสตร์ที่สะท้อนวิถีคิดและวิถีชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมของชนชั้นล่างมากขึ้นแล้ว การค้นคว้าหาหลักฐานใหม่ๆ อย่างกว้างขวางและหลากหลายยังสามารถทำลายวาทกรรมต่างๆ ที่ประวัติศาสตร์กระแสหลักใช้ครอบงำเราอยู่ด้วย ในประเด็นนี้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ แสดงให้เราเห็นผ่านการเสนอบทความเรื่อง “ถิ่นกำเนิดชนชาติไทย: สมมุติฐานของนักวิชาการตะวันตก” ในการประชุมวิชาการเรื่อง **ชนชาติไทย: คำถามที่ต้องช่วยกันตอบ** เมื่อปี 2533 บทความดังกล่าวทำการศึกษาบททวนข้อเสนอดังกล่าวของนักวิชาการตะวันตกที่มีต่อการอธิบายประเด็นปัญหาทางวิชาการที่ว่า “ชนชาติไทยมีต้นกำเนิดมาจากแหล่งใดกันแน่?” ซึ่ง ฉลอง สุนทราวาณิชย์ พบว่าสมมุติฐานของนักวิชาการต่างชาติตั้งแต่ครั้งหลัง

⁸⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 239-240.

ศตวรรษที่ 19 มาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ.2533) รวมทั้งสิ้น 6 สมมุติฐานด้วยกัน⁸¹ สถานภาพของสมมุติฐานเหล่านี้มีความแตกต่างหลากหลายทั้งในเรื่องอายุ ความแพร่หลาย การยอมรับ ฯลฯ บางสมมุติฐานหมดสถานภาพทางวิชาการไปโดยปริยายเพราะอิงอยู่บนหลักฐานหรือเหตุผลที่ไม่เป็นที่น่าเชื่อถือในทางวิชาการ บางสมมุติฐานได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางและได้รับการสนับสนุนจากผลการค้นคว้าในสาขาวิชาอื่นๆ โดยที่ฉลงได้ใช้ข้อมูลและหลักฐานดังกล่าวตีไปที่แกนกลางของประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมไทย เพราะว่าทุกสมมุติฐานนั้นล้วน

“ตรงกันข้ามกับที่เป็นที่เข้าใจกันในหมู่นักวิชาการไทยบางท่าน จากการตรวจสอบงานเขียนของนักวิชาการตะวันตกที่เกี่ยวข้อง ไม่ปรากฏว่ามีนักวิชาการตะวันตกคนใดเคยเสนอสมมุติฐานถินกำเนิดชนชาติไทว่าอยู่ที่บริเวณเทือกเขาอัลไตหรือทะเลทรานส์โกปี”⁸²

2.4 ความท้าทาย

ดังนั้น ประวัติศาสตร์ของ ฉลง สุนทรวาณิชย์ จึงไม่ได้หมายถึงแต่เพียงการบริหารราชการหรือการปกครองที่มองจากจุดยืนของอำนาจรัฐ แต่ประวัติศาสตร์ยังหมายถึงความเคลื่อนไหวทางสังคม ความรู้สึกนึกคิด ความเป็นอยู่ของคนพื้นเมืองที่เป็นชาวบ้านธรรมดา หลักฐานที่เป็นงานเขียนหรืองานประพันธ์ของคนพื้นเมืองก็มีอยู่ไม่น้อย ไม่ว่าจะเป็นพวกเพลงกล่อม ภาษิต เพลงเห่เรือ เพลงที่ร้องในพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งเพลงศึก ซึ่งโดยทั่วไปจะมีลักษณะที่

⁸¹ จนถึงทุกวันนี้ จากจำนวนสมมุติฐานทั้งหมด 6 สมมุติฐานที่นักวิชาการตะวันตกในรอบ 100 ปีเศษที่ผ่านมาเสนอขึ้นมาเกี่ยวกับถินกำเนิดชนชาติไทนั้น มีเพียง 4 สมมุติฐานที่กล่าวได้ว่ายังคงสถานภาพของสมมุติฐานทางวิชาการอยู่ กล่าวคือ สมมุติฐานที่ 3-6 อันได้แก่ สมมุติฐานที่ว่าด้วยบริเวณตอนกลางของจีน/หุบเขาและที่ราบลุ่มระหว่างแม่น้ำฮวงโหและแม่น้ำแยงซีเกียง, บริเวณมณฑลยูนนาน/ทางตะวันตกเฉียงใต้ของจีน, บริเวณตอนใต้ของจีน/ตอนใต้ของแม่น้ำแยงซีเกียง และบริเวณประเทศไทย ในบรรดาสมมุติฐานทั้ง 4 ที่เหลือนี้ สมมุติฐานที่ได้รับการยอมรับมากที่สุด น่าจะได้แก่บริเวณตอนใต้ของจีน/ตอนใต้ของแม่น้ำแยงซีเกียงที่ต่อลงมาถึงดินแดนตอนเหนือของเวียดนาม ประการสำคัญ ดูเหมือนว่า สมมุติฐานดังกล่าวจะเป็นสมมุติฐานที่ตั้งอยู่กับหลักฐานอันหลากหลายสาขาวิชาการมากที่สุด กล่าวคือ ทั้งภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และมานุษยวิทยา ดูใน ฉลง สุนทรวาณิชย์, “ถินกำเนิดชนชาติไท: สมมุติฐานของนักวิชาการตะวันตก,” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปี 2533 เนื่องในวโรกาสสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระชนมายุครบ 90 พรรษา เรื่อง **ชนชาติไทย: คำถามที่ต้องช่วยกันตอบ** วันที่ 18-19 ตุลาคม 2533 ณ ห้อง 116 ตึกอักษรศาสตร์ 1 คณะอักษรศาสตร์ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, น. 14.

⁸² เรื่องเดียวกัน, น. 2-3.

กล่าวถึงวีรชนหรือวีรกรรมในอดีตหรือไม่ก็สะท้อนภาพสังคมในขณะนั้น⁸³ นักประวัติศาสตร์จึงมี “หน้าที่” ที่จะต้องเขียนถึง “บุคคลที่ยังไม่เคยถูกกล่าวถึง” ในประวัติศาสตร์กระแสหลักให้ออกมา โดดเด่นอยู่ในความรับรู้ของผู้คนทั่วไปในสังคม

⁸³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคน้ำสมัยจารีต: “หน้าที่” ของอดีตและ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง.” น. 4-5.

บทที่ 3

วิธีการทางประวัติศาสตร์และมุมมองต่อมนุษย์และวัฒนธรรม

“ความหน้าไหว้หลังหลอกย่อมชนะสิ่งทั้งปวง

การลอกงานที่ผู้อื่นรจนไว้แล้วเป็นธรรมอันอุดม”⁸⁴

Kiwi Siamensis

จากสิ่งที่ผู้เขียนได้นำเสนอในบทข้างต้นจะเห็นได้ว่า สำหรับ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ นั้น “ประวัติศาสตร์” มิใช่ศาสตร์อันบริสุทธิ์ปราศจากอคติ ซ้ำยังมีแนวโน้มที่จะออกไปในทางตรงกันข้าม คืองานเขียนทางประวัติศาสตร์เป็นงานเต็มไปด้วย “อคติ” ของผู้ประพันธ์ และ “อคติ” เหล่านี้ย่อมแตกต่างกันออกไปตามบริบทหรือสภาพของสังคมการเมืองในขณะที่ยกลานขึ้นนั้นๆ ถูกผลิตขึ้น ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะใช้งานเขียนทางประวัติศาสตร์แสดงความหมายและใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความชอบธรรมหรือครอบงำทางด้านต่างๆ ด้วยเหตุดังนั้น นักประวัติศาสตร์จะต้องระวังกับ “อคติ” ทั้งที่แฝงมากับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ รวมทั้ง “อคติ” ที่ติดตัวเราเองอยู่ ควรตระหนักอยู่ตลอดเวลาว่ามนุษย์ในอดีตกับ “เรา” ซึ่งอยู่ในปัจจุบันนั้นล้วนมีความห่างไกลกันด้วย “เวลา”

ประกอบกับการที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นผู้ที่เคร่งครัดในหลักวิชาการเป็นอย่างมาก ดังที่ในปี 2527 ได้ยอมขัดข้อกับผู้บริหารระดับสูงและข้ออ้างเรื่องศีลธรรมแบบไทยๆ อย่างความกตัญญู เพื่อผลักดันอย่างจริงจังให้เกิดการป้องกันและปราบปรามผู้ที่กระทำ “การโจรกรรมทางวิชาการ” เนื่องจากในปีดังกล่าวเกิดเรื่องอื้อฉาวในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อศาสตราจารย์คนหนึ่งถูกกล่าวหาว่าได้ทำการละเมิดจรรยาบรรณทางวิชาการร้ายแรง ด้วยการคัดลอกผลงานวิจัยของนิสิต เอาไปแปลเป็นภาษาอังกฤษแล้วไปนำเสนอเป็นบทความวิชาการในที่ประชุมนานาชาติ แต่ผู้บริหารกลับตัดสินว่าศาสตราจารย์คนนั้นไม่มีความผิด

⁸⁴ นิธิเมียนต์, พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ.1885-1895, ฉลอง สุนทรวาณิชย์ แปล (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543), น. 105.

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เจ็บปวดอย่างมากเมื่อเผชิญรับรู้และเกี่ยวข้องโดยตรงกับการร้องเรียนครั้งนั้น จึงได้บันทึกรายละเอียดทั้งหมดเอาไว้ และสิบปีหลังจากนั้น ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้มีส่วนเข้าไปรู้เห็นโดยตรงกับการโจรกรรมทางวิชาการอีกครั้ง แต่คราวนี้เป็นการคัดลอกวิทยานิพนธ์ของจุฬาฯ โดยนักวิชาการจากภายนอกและนำไปตีพิมพ์เป็นบทความในวารสารทางวิชาการฉบับหนึ่ง ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้ตรวจสอบและทำรายงานเสนอที่ประชุมว่าเป็นการ “ละเมิด” วิทยานิพนธ์ “ทั้งฉบับ” และมีมติให้ส่งเรื่องไปยังผู้บริหารระดับสูงพร้อมเสนอแนะให้มหาวิทยาลัยดำเนินการทางกฎหมาย แต่ก็เป็นอีกครั้ง ที่ปรากฏว่าไม่มีอะไรเกิดขึ้น⁸⁵ บุคคลดังกล่าวทำให้เห็นว่า ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ให้ความสำคัญกับความเคร่งครัดและวิธีการทางประวัติศาสตร์อย่างมาก

3.1 วิธีการทางประวัติศาสตร์

ก. การวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์

ทั้งการที่เห็นว่างานเขียนหรือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่หลงเหลือมาอยู่นั้นเต็มไปด้วย “อคติ” และความเอนเอียงทางวิชาการดังที่ได้กล่าวไปนั้น ได้ทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ เห็นว่า “การวิพากษ์หลักฐาน” รวมถึงการค้นหาลักษณะจากหลายแห่งมีความจำเป็นอย่างมากในการตรวจสอบความถูกต้องสอดคล้องกันของหลักฐานและตรวจสอบความถูกต้องของคำอธิบายหรือ “ภาพ” ทางประวัติศาสตร์ที่นักประวัติศาสตร์กำลังสร้างขึ้น ดังที่ฉลองได้แสดงวิธีการดังกล่าวให้เห็นในการเขียนวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทของตนเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20” ที่ใช้เอกสารในการศึกษาจากมุมมองหลากหลายด้าน ทั้งหลักฐานที่สะท้อนมุมมองจากฝ่ายสยามเอง หลักฐานของอังกฤษที่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในสถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ หอสมุดกลางมหาวิทยาลัยมลายา และหอสมุดกลางมหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ และเอกสารของรัสเซียที่ค้นหาจากสถาบันบูรพคดีศึกษา สถาบันวิทยาศาสตร์แห่งสหภาพโซเวียต (The Institute of Oriental

⁸⁵ นอกจากนี้ยังปรากฏว่าอาจารย์ฉลองเคยทำบันทึกถึงผู้บริหารเพราะเห็นว่ามาตรฐานการประเมินผลและวัดผลของมหาวิทยาลัยที่ใช้เวลานั้นด้อยมาตรฐานลงจนมีลักษณะ “เกรดเฟ้อ” ดูใน ฉลอง สุนทราวาณิชย์, ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ, น. 117-118; 197-200.

Studies, the USSR Academy of Sciences, Moscow)⁸⁶ การค้นหาหลักฐานทางหลายแห่ง หลายมุมมองได้ทำให้วิทยานิพนธ์ของฉลองสามารถอธิบายระบบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ที่ ประกอบไปด้วยพหุชาติมหาอำนาจ คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย และชาติด้อยอำนาจอย่างสยาม ได้อย่างซับซ้อนและรอบด้าน

ในทางตรงกันข้าม ถ้าหากว่านักประวัติศาสตร์ไม่ระมัดระวังเรื่องการใช้หลักฐาน ขาดการ วิพากษ์หลักฐาน หรือใช้หลักฐานจากเพียงแหล่งเดียว มุมมองเดียว ขาดการเปรียบเทียบ ตรวจสอบจากแหล่งอื่นหรือมุมมองอื่นๆ ก็มีความเสี่ยงอย่างสูงที่จะทำให้นักประวัติศาสตร์คนนั้น สร้างคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาอย่างเข้าใจผิดและบิดเบือนความเป็นจริง ตัวอย่างอันดีใน กรณีนี้คือเมื่อคราวที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้รับวิจารณ์บทความของนักวิชาการท่านหนึ่งที่เสนอ ผลการวิจัยเรื่อง “ฝรั่งเศสและคลองกระ” การวิจารณ์ฉลองเน้นไปที่เรื่อง “การใช้หลักฐาน” เนื่องจากเจ้าของผลงานดังกล่าวใช้หลักฐานจากแหล่งเดียวเป็นหลัก คือหลักฐานของอังกฤษ แต่ กลับนำเอาข้อมูลจากหลักฐานเหล่านั้นมาอธิบายบทบาทของรัฐบาลฝรั่งเศสในผลักดันรัฐบาล สยามให้ดำเนินการขุดคลองกระ ซึ่งฉลองเห็นว่าเป็นการใช้หลักฐานที่บิดาผิดตัว จนนำไปสู่ความ เข้าใจผิดและสร้างคำอธิบายทางประวัติศาสตร์แบบผิดๆ ดังข้อความที่แม้จะยืดเยื้อแต่ก็สะท้อน มุมมองที่มีต่อการใช้ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ได้เป็นอย่างดีว่า

“ตลอดบทความซึ่งเป็นงานวิจัยของอาจารย์ผะอบนี้ มิได้ให้หลักฐานหนักแน่น พอที่จะทำให้เราสรุปได้ว่า รัฐบาลฝรั่งเศสได้พยายามอย่างยิ่งที่จะขอสัมปทานขุด คอคอดกระ...จากหลักฐานต่างๆ ที่อาจารย์ผะอบได้แสดงออกมานี้...เป็นเรื่องใน ลักษณะที่เป็นข่าวลือมากกว่า...ความเป็นข่าวลืออย่างที่ปรากฏอยู่ในงานวิจัยของ อาจารย์ผะอบนี้อยู่ตรงที่ว่าอาจารย์ผะอบพยายามที่จะอาศัยหลักฐานอังกฤษ เพื่อพิจารณาปัญหาของฝรั่งเศสในกรณีปัญหาของคอคอดกระ แม้แต่หลักฐาน ของทางฝ่ายไทยอาจารย์ผะอบก็ให้ความสนใจกับมันน้อยมาก...สิ่งที่อาจารย์ ผะอบพยายามจะทำ ที่จริงก็คือผลงานของนักลงทุนชาวฝรั่งเศสประเภทที่เรา อาจจะเรียกได้ว่า มาเวอร์ริค คือเป็นพวกที่จะเสี่ยงแบบนักพนันที่จะมาลงทุนขุด

⁸⁶ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6, น. 7-8.

คอคอดกระ พวกนักเสี่ยงโชคเพียง 2-3 คนที่เผอิญเป็นชาวฝรั่งเศสและพยายามที่จะเข้ามาทาบตามขอสัมปทานจากรัฐบาลไทย และก็ได้กงสุลหรืออัครราชทูตฝรั่งเศสเป็นคนคอยประสานงานในการติดต่อกับรัฐบาลไทย แต่เราเห็นได้ว่าการเข้าเกี่ยวข้องของฝรั่งเศสจะหยุดอยู่เพียงระดับที่นักลงทุนประเภทที่เป็นนางเสี่ยงโชคกับตัวกงสุลฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ หรือทูตฝรั่งเศสในกรุงเทพฯ เท่านั้นเอง ไม่มีส่วนใดที่ชี้ให้เห็นว่ามันเป็นนโยบายระดับรัฐบาลของฝรั่งเศส

สำหรับประเด็นที่ 2 ปัญหาเรื่องหลักฐาน...หลักฐานที่อาจารย์ผะอมนำมาใช้ในการศึกษาส่วนที่สำคัญที่สุดเป็นหลักฐานจากเอกสารของอังกฤษ นำแปลกใจมากที่จะไม่มีหลักฐานของไทยปรากฏอยู่เลย...สิ่งที่ผมสงสัยคือว่า ถ้าหากว่าปัญหาเรื่องคอคอดกระเป็นเรื่องคอขาดบาดตาย เป็นเรื่องซึ่งกระทบกระเทือนต่อความมั่นคงของชาติ สิ่งเหล่านี้ไม่เคยถูกหยิบยกขึ้นมาเถียงกันในระดับของผู้นำไทยที่กุมนโยบายของรัฐบาลหรืออย่างไร หรือแม้แต่ในหน้าหนังสือพิมพ์ที่ออกมาในสมัยนั้น ซึ่งโดยทั่วไปเราจะพบว่ามีการถกเถียงถึงปัญหาของรัฐบาลไทย เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอยู่มากมายในสมัยรัชกาลที่ 5 มันน่าสงสัยว่าไม่มีการถกเถียงเกี่ยวกับคอคอดกระหรืออย่างไร”⁸⁷

การใช้หลักฐานอย่างไม่มีมาตรฐานจึงนำไปสู่ความเข้าใจผิด จากเรื่องที่เป็นเพียงแค่ “ข่าวลือ” ในหมู่พ่อค้านักเสี่ยงโชคชาวอังกฤษที่สร้างขึ้นมาเพื่อผลประโยชน์ในการต่อรองอะไรบางอย่างกับรัฐบาลของตนเอง มาเป็นความพยายามของรัฐบาลฝรั่งเศสที่จะเข้ามาขอสัมปทานขุดคอคอดกระ ดังที่ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้สรุปออกมาว่า “มันน่าจะเป็นการสร้างข่าวลือโดยความพยายามของกลุ่มผลประโยชน์ของนักอาณานิคมของอังกฤษในคาบสมุทรมลายูที่จะบีบบังคับให้รัฐบาลอังกฤษดำเนินนโยบายในลักษณะที่เป็นฝ่ายรุกในบริเวณเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มากขึ้น”⁸⁸

⁸⁷ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “บทวิจารณ์บทความ “ฝรั่งเศสและคอคอดกระ,” ในเอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง “300 ปี ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส” จัดโดย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 14-15 ธันวาคม 2527, น. 141-143.

⁸⁸ เรื่องเดียวกัน, น. 144-145.

ผู้วิจัยเข้าใจว่า “การใช้หลักฐาน” เป็นข้อสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานทางวิชาการของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อยู่อย่างสม่ำเสมอตามแนวทางของนักประวัติศาสตร์ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าการเป็น “ผู้วิจารณ์” และ “คำวิจารณ์” ในเวทีสัมมนาทางวิชาการต่างๆ ส่วนใหญ่มักจะไม่ได้รับการบันทึกเอาไว้เป็นลายลักษณ์อักษร อย่างไรก็ตาม ยังมีผลงานการวิจารณ์ที่น่าสนใจของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ อีกครั้งหนึ่งที่ถูกบันทึกไว้ และพอที่จะทำให้เราแะรอย “ความเคร่งครัดต่อหลักฐาน” ออกมาได้อยู่บ้าง นั่นคือ “บทวิจารณ์อานันท์ กาญจนพันธุ์ “สังคมไทยตามความคิดและความไฝ่ฝัน ในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา” ซึ่ง ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้ชี้ให้เห็นประเด็นเรื่องการใช้ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” ในงานวิจัยต่างๆ ของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา เอาไว้อย่างคมคายว่า

“ดูเหมือนว่าฉัตรทิพย์ นาถสุภา จะคิดว่าประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์แต่ละประเด็น มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของมันเป็นของตนเองชุดหนึ่งเป็นการเฉพาะเท่านั้น เป็นต้นว่า เอกสารทางราชการในหอจดหมายเหตุแห่งชาติ เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ชุดเดียวสำหรับการศึกษาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจไทย เช่นเดียวกับที่ประวัติศาสตร์บอกเล่าสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านและคัมภีร์โบราณสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์วัฒนธรรม การจำกัด “ความหมาย” ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ลงไปเช่นนี้ เท่ากับเป็นการปิดกั้นหลักฐานอันหลากหลายจากแหล่งอื่นๆ ที่สามารถนำมาเสริมกับข้อมูลที่มีอยู่แล้วออกไปอย่างน่าเสียดาย...การจำกัด “ความหมาย” ของหลักฐานทางประวัติศาสตร์ลงอย่างคับแคบเช่นนี้ ปรากฏให้เห็นในงานศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านของฉัตรทิพย์ นาถสุภา”⁸⁹

ในสายตาของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ การค้นหาและวิเคราะห์ข้อมูลจากหลายแหล่งจะช่วยให้การประเมินคุณค่า ตรวจสอบ และการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างรอบด้าน

⁸⁹ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “บทวิจารณ์อานันท์ กาญจนพันธุ์ “สังคมไทยตามความคิดและความไฝ่ฝัน ในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,” 60 ปี ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, น. 243-244.

มากขึ้น เป็นต้นว่า บันทึกอันเป็นลายลักษณ์อักษรในสังคมไทยสมัยใหม่ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ทั้งที่เป็นเอกสารราชการ เอกสารสาธารณะ (หนังสือพิมพ์ วารสารของหน่วยงานทางราชการ ฯลฯ) เอกสารขององค์กรธุรกิจการค้า และเอกสารส่วนบุคคล (บันทึกความทรงจำ บันทึกการเดินทาง จดหมายส่วนตัว ฯลฯ) จำนวนมาก น่าจะช่วยเสริมและตรวจสอบเปรียบเทียบกับข้อมูลประวัติศาสตร์บอกเล่าของชาวบ้าน ในการศึกษาประวัติศาสตร์หมู่บ้านได้เป็นอย่างดี⁹⁰

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ยังปลุกฝังความเคร่งครัดในหลักฐานให้กับนักเรียนประวัติศาสตร์ทุกรุ่นที่ได้ฝึกปรือกับเขาด้วย โดยผลงานทางวิชาการที่ถูกพูดถึงบ่อยๆ ในชั้นเรียนประวัติศาสตร์ก็คือผลงานของ สมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และวินัย พงศ์ศรีเพียร ทั้งนี้แม้ว่านักประวัติศาสตร์ทั้งสองท่านดังกล่าวจะมีความสนใจทางวิชาการและแนวคิดทางสังคมการเมืองแตกต่างกันคนละโลก แต่ถ้าพิจารณาในแง่ของการทำงานของนักประวัติศาสตร์แล้ว ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เห็นว่านักวิชาการทั้งสองมีจุดร่วมกันที่สำคัญก็คือ “ความจริงจังกับข้อเท็จจริง” คือการให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ผ่านการวิพากษ์หลักฐานอย่างเคร่งครัดนั่นเอง⁹¹

นอกจากการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานวิชาการต่างๆ แล้ว ความต้องการที่จะทำให้ “หลักฐานทางประวัติศาสตร์” มีความหมายที่กว้างขวางออกไปยังปรากฏอยู่ในการผลักดันให้นิสิตรระดับปริญญาโทในที่ปริกษารวมถึงตัวท่านเองใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยังไม่มีใครเคยใช้อย่างจริงจังมาก่อน อาทิเช่น วารสารพระเครื่อง, คดีความต่างๆ ที่ถูกบันทึกไว้, การขยายตัวของอาวุธ, สมุดบันทึกรายชื่อนักเรียนของโรงเรียนเล็กๆ แห่งหนึ่ง ฯลฯ ซึ่งหลักฐานประเภทนี้ทั้งหมดจะสะท้อนวิถีชีวิตและความคิดของชาวบ้านหรือสามัญชนที่แตกต่างออกไปจากรัฐส่วนกลางนั่นเอง

ข. การศึกษาเชิงเปรียบเทียบ

นอกจากจะเน้นเรื่องการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว ผู้วิจัยพบว่า “เครื่องมือ” อีกชิ้นหนึ่งที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ใช้ในการทำและตรวจสอบงานวิจัยของตนเองอยู่อย่างสม่ำเสมอก็คือ “การศึกษาเปรียบเทียบ” ซึ่งในปี 2532 ฉลองได้เสนอบทความเรื่อง “การศึกษา

⁹⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 243-244.

⁹¹ สัมภาษณ์ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2559.

เปรียบเทียบในทางประวัติศาสตร์”⁹² โดยนำข้อถกเถียงของมาร์ค บลอค (Marc Bloch) นักประวัติศาสตร์คนสำคัญชาวฝรั่งเศสผู้ร่วมก่อตั้งสำนักประวัติศาสตร์อ็อนนาลส์ (Annales School) อันทรงอิทธิพลและได้เสนอถึงความสำคัญของการศึกษาเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบในการศึกษาประวัติศาสตร์จนได้รับความสนใจอย่างกว้างขวางตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมา⁹³ โดยหลักการที่เป็นพื้นฐานของการศึกษาเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบในการศึกษาประวัติศาสตร์มีอยู่ 2 ประการคือ

หนึ่ง การศึกษาเปรียบเทียบเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในการศึกษาประวัติศาสตร์ ถ้านักประวัติศาสตร์มุ่งศึกษาแต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นภายในหน่วยสังคมเดียวโดดๆ เท่านั้น การตั้งข้อสมมุติฐานเพื่อทำการศึกษาก็จะเป็นการมองปรากฏการณ์ดังกล่าวเป็นปรากฏการณ์เฉพาะถิ่น แม้จะเคร่งครัดในการวิพากษ์หลักฐานถึงเพียงใด การตั้งสมมุติฐานเช่นนี้ก็จะทำให้ไม่อาจอธิบายสาเหตุที่แท้จริงและพัฒนาการภายในของปรากฏการณ์นั้นๆ ได้อย่างถูกต้องใกล้เคียงความเป็นจริง เพราะจะมองสาเหตุและพัฒนาการจากภายในท้องถิ่นทั้งหมด ซึ่งเป็นการมองที่ผิดเพราะปรากฏการณ์หลายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในหลายๆ หน่วยสังคมร่วมสมัยเดียวกัน ปรากฏการณ์ที่มีลักษณะทั่วไปย่อมไม่สามารถอธิบายได้ด้วยสาเหตุที่มีลักษณะเฉพาะท้องถิ่น ถ้านักประวัติศาสตร์ไม่ระมัดระวังถึงความเป็นไปได้ในลักษณะนี้แล้ว ก็อาจจะหลงเข้าใจผิดและตั้งสมมุติฐานไปว่า ปรากฏการณ์ที่ดูโดยผิวเผินและมีความคล้ายคลึงกันเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ทั่วไปที่เกิดขึ้นในหลายๆ สังคม สมมุติฐานดังกล่าวย่อมไม่นำไปสู่การชี้ให้เห็นลักษณะเฉพาะของปรากฏการณ์แต่ละปรากฏการณ์นั้น ทั้งยังอาจนำไปสู่การอธิบายปรากฏการณ์นั้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสาเหตุพัฒนาการภายในหรือการสรุปที่ผิดไปจากที่ควรจะเป็นอย่างสิ้นเชิง⁹⁴

สอง การศึกษาเปรียบเทียบอย่างเป็นระบบเป็นกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องของสมมุติฐานและการอธิบายทางประวัติศาสตร์ แม้จะไม่มี ความถูกต้องแม่นยำเท่ากับการทดลองในห้องปฏิบัติการของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ แต่เท่าที่การศึกษาประวัติศาสตร์ทำได้ในขณะนี้

⁹² จุลอง สุนทรวาณิชย์, “การศึกษาเปรียบเทียบในทางประวัติศาสตร์,” *รัฐศาสตร์สาร*, ปีที่ 4 ฉบับที่ 3- ปีที่ 15 ฉบับที่ 1, 2532), น. 1-21.

⁹³ เรื่องเดียวกัน, น. 1-2.

⁹⁴ เรื่องเดียวกัน, น. 4-6.

การศึกษาเปรียบเทียบยังเป็นการตรวจสอบที่ดีที่สุด⁹⁵ ดังนั้น การศึกษาเปรียบเทียบในการศึกษาประวัติศาสตร์จึงเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการทางประวัติศาสตร์ที่ดี ที่สามารถนำไปใช้กับการศึกษาประวัติศาสตร์ในทุกๆ ด้าน โดยหลักการพื้นฐานของการศึกษาเปรียบเทียบในการศึกษาประวัติศาสตร์นั้น สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือ การมีทัศนคติที่เปิดและกว้างไกล สงสัยและมุ่งค้นหา ทั้งนี้เท่าที่จะทำให้อธิบายปรากฏการณ์ในประวัติศาสตร์เป็นไปได้น่าเชื่อถือ และถูกต้องใกล้เคียงความเป็นจริง⁹⁶

แม้บทความดังกล่าวจะถูกพิมพ์ขึ้นในปี 2532 แต่ดูเหมือนว่าวิธีการศึกษาปรากฏการณ์ต่างๆ ในเชิงเปรียบเทียบจะมีอยู่ในการทำงานของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ มาก่อนหน้านั้นเป็นเวลานานแล้ว ที่ปรากฏอย่างชัดเจนได้แก่ในบทความเรื่อง “ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และผู้นำ”⁹⁷ ที่เปรียบเทียบการกบฏของชาวนาอีสานจากมุมมองที่เปรียบเทียบกับสังคมภายนอก และมุมมองที่เปรียบเทียบจากสังคมภายใน กล่าวคือ ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะเป็นความเชื่อที่ชาวนาในหลายพื้นที่ของโลกมีส่วนร่วมกัน (ในรูปแบบ วัชรลักษณ์ และชื่อที่แตกต่างกันออกไป) และมักเป็นความเชื่อที่นำไปสู่การเคลื่อนไหวลุกขึ้นทำทนายผู้มีอำนาจ ในแง่นี้ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะจึงเป็นลักษณะร่วมกันของชาวนาในหลายพื้นที่ของโลก แต่เมื่อเปรียบเทียบในระดับที่แคบลงไปแล้ว ฉลองได้ข้อสังเกตว่า แม้แทบทุกภูมิภาคของประเทศไทย โดยเฉพาะในเขตภาคกลางและภาคอีสาน จะเต็มไปด้วยความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะ แต่ก็มีใช้ว่าชาวนาในทุกพื้นที่เหล่านี้จะลุกขึ้นก่อกบฏหรือทำการต่อต้านอำนาจรัฐเหมือนกันทั้งหมดได้อย่างไร ทำไมชาวนาภาคกลางที่โดนกดขี่ขูดรีดอย่างหนักหน่วงเช่นเดียวกับชาวนาภาคอีสานถึงไม่ลุกขึ้นมาต่อต้านอำนาจของผู้กดขี่ขูดรีด ซึ่งฉลองได้ให้คำอธิบายไว้ว่า เพราะผู้ปกครองสามารถสร้าง “ความชอบธรรม” ขึ้นมาได้อย่างเข้มข้น โดยเฉพาะในบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาและพื้นที่ใกล้เคียงดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวถึงประเด็นนี้เอาไว้แล้วนั่นเอง

⁹⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 7-8.

⁹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 19.

⁹⁷ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และผู้นำ,” ใน พรเพ็ญ อันตระกูล และอัคราพร กุมทิสัย (บก.) *ความเชื่อพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย* (กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527), น. 22-32.

นอกจากนี้ยังมีการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบที่โดดเด่นอีกชิ้นหนึ่ง ได้แก่ การศึกษาเรื่องงานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคน้ำสมัยจารีตที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ แสดงให้เห็นว่า “การรับรู้” ประวัติศาสตร์ของโลกตะวันตกกับโลกตะวันออกนั้นแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง และจารีตการเขียนงานทางประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ระหว่างภาคพื้นน้ำกับภาคพื้นทวีปก็แตกต่างกันออกไปเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องมาจากบริบททางภูมิศาสตร์การเมืองและการเข้ามาของอิทธิพลตะวันตกเป็นสำคัญ⁹⁸ หรือการสำรวจสถานะความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทย ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ก็ได้ใช้แนวการศึกษาเชิงเปรียบเทียบเพื่อให้เข้าใจประเด็นดังกล่าวได้ดีขึ้น ดังที่ได้อธิบายไว้ในสังคมไทยความรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไม่ใช่จุดแข็งหรือจุดเด่นของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของไทย ต่างไปจากกรณีของอินเดีย จีน และโลกตะวันตก ทั้งนี้เพราะว่า

“สำนักรับรู้ทางประวัติศาสตร์ของไทยเน้นไปที่ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองของรัฐและอาณาจักร และวัฒนธรรมที่เป็นนามธรรมหรือคติความเชื่อและศาสนา มากกว่าที่จะเป็นพัฒนาการของวัตรธรรม ดังที่จะเห็นได้จากจารีตการศึกษาประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของไทยที่ผ่านมา ในขณะที่กรณีของจีน อินเดีย และโลกตะวันตกนั้น พัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในสังคมเหล่านั้น เป็นส่วนหนึ่งของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อย่างเห็นได้ชัด ในกรณีของจีนและอินเดีย สำนักรับรู้ทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวกับความรุ่งโรจน์ยิ่งใหญ่ของอารยธรรมของตนเองนั้น ไม่ได้วางอยู่รากฐานของการเมืองหรือการปกครองหรือคติความเชื่อทางศาสนาเท่านั้น หากยังอยู่ที่ความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในอดีตในสังคมของตนเองด้วย ที่ช่วยเสริมให้เกิดความสำเร็จทางการเมืองการปกครอง ในขณะที่สังคมตะวันตกนั้น มีความสำนักรับรู้เกี่ยวกับความสำเร็จทางการเมืองและเศรษฐกิจสมัยใหม่ของตน เป็นผลิตผลของพัฒนาการทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่โลกตะวันตกสร้างขึ้น การที่จะ

⁹⁸ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคน้ำสมัยจารีต: “หน้าที่” ของอดีตและ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง,” อ้างแล้ว.

เข้าใจความสำเร็จดังกล่าวจึงต้องเข้าใจบนฐานของความก้าวหน้าทาง
วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้วย”⁹⁹

นอกจากนี้ ฉลอง สุนทรวาณิชยังได้ตั้งข้อสังเกตที่น่าสนใจซึ่งสะท้อนให้เห็นการให้
ความสำคัญกับการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบไว้ด้วยว่า

“การศึกษาประวัติศาสตร์วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีของไทยที่ผ่านมา โดยเฉพาะที่
ทำโดยนักประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ ยังอาศัยประโยชน์จากการศึกษาเชิง
วัฒนธรรมเปรียบเทียบไม่มากเท่าที่ควร และยังมีข้อจำกัดในการใช้ประโยชน์
ทางทฤษฎีหรือกรอบวิธีการศึกษาที่แตกต่างออกไป ทำให้ไม่มีความ
หลากหลาย”¹⁰⁰

จากที่กล่าวมาทั้งหมด เราจะเห็นได้ว่า ฉลอง สุนทรวาณิช เป็นคนที่เคร่งครัดในเรื่อง
การใช้หลักฐานและการวิพากษ์วิจารณ์หลักฐานอย่างมาก และเครื่องมือที่สำคัญในการที่จะช่วย
ให้นักประวัติศาสตร์ไม่ใช้หลักฐานอย่างผิดพลาด หรือใช้อย่างที่จะมีโอกาสผิดพลาดได้น้อยที่สุดก็
คือ “การศึกษาในเชิงเปรียบเทียบ” สาเหตุที่ฉลองต้องกล่าวเตือนให้นักประวัติศาสตร์ระมัดระวังใน
การใช้หลักฐานอย่างเข้มงวดเช่นนี้เนื่องจากเห็นว่าผู้คนในแต่ละยุคสมัยให้ความหมายและ “ใช้”
ประวัติศาสตร์ใน “หน้าที่” ที่ต่างกัน การเขียนอะไรก็ตามแต่ ที่จะกลายมาเป็น “หลักฐานทาง
ประวัติศาสตร์” ให้กับคนในสมัยหลังจึงล้วนเต็มไปด้วย “อคติ” ของผู้เขียนหลักฐานชิ้นนั้นๆ อย่าง
หลีกเลี่ยงไม่ได้ แม้ฉลองจะได้กล่าวเอาไว้ว่า นักประวัติศาสตร์จะต้องเขียนออกมาให้ใกล้เคียง
ความเป็นจริงที่สุด แต่ก็มีช่วงว่างที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงนั้นจะปราศจาก “อคติ” เพราะอย่าง
น้อยเมื่อเราพิจารณางานเขียนต่างๆ ที่ถูกผลิตขึ้นมานั้น เราก็พอที่จะสกัด “อคติ” ของ ฉลอง สุนท
รวาณิช ออกได้ไม่ยาก ดังที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวไว้ว่า “ในทัศนะของอาจารย์ฉลอง พลังที่
ขับเคลื่อนประวัติศาสตร์ คือ พลังของบุคคล หรือปรากฏการณ์ทางสังคม (และความสัมพันธ์ของ

⁹⁹ ฉลอง สุนทรวาณิช, สถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย, น. 90.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 89.

สิ่งเหล่านั้น) ที่ประวัติศาสตร์กระแสหลักมักมองข้ามไป เพราะประวัติศาสตร์กระแสหลักมักจะให้ความสำคัญแก่รัฐและมหาบุรุษเท่านั้น”¹⁰¹ ซึ่งประวัติศาสตร์แบบ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ดังกล่าวนี้นี้สัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับมุมมองที่มีต่อมนุษย์และวัฒนธรรมดังที่ผู้เขียนจะอภิปรายต่อไป

3.2 มุมมองต่อมนุษย์และวัฒนธรรม

เมื่อครั้งยังเป็นเด็กชายวัยรุ่น ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ดูจะคลั่งไคล้ “ความเป็นชาย” สนใจหน้าไม้ เครื่องรางของขลัง รวมถึงการชกมวยจนเกือบจะเข้าค่ายซ้อมมวยอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม ชีวิตอีกด้านหนึ่งของความเป็นชายนั้นกลับคือการเป็น “นักอ่านตัวยง”¹⁰² จนการอ่านนำพาให้ได้รู้จัก “นิธิ เอียวศรีวงศ์” ผ่านเรื่องสั้น “แด่มนุษยชาติ” ซึ่งทำให้เด็กหนุ่มผู้หมกมุ่นอยู่กับ “ความเป็นชาย” กลายมาเป็นผู้ที่มีความสนใจใน “มนุษยศาสตร์” เขียนกลอนแปลว่า “แด่...มนุษยชาติที่รัก” เพื่อเรียกร้องสันติภาพและต่อต้านความโหดร้ายของสงครามเวียดนาม จนกระทั่งเข้ามาเป็นนิสิตคณะอักษรศาสตร์ ซึ่งเป็นคณะที่มีหลักสูตรการเรียนการสอนที่เน้น “มนุษยศาสตร์” เป็นอย่างสูง ซึ่งคงมีส่วนอยู่มากที่ทำให้ฉลองกลายเป็นคน “รอบรู้” และมีความสนใจอันหลากหลาย จนเกิดเป็นความผูกพันอย่างลึกซึ้งกับคณะอักษรฯ ดังที่ได้เขียนเอาไว้ว่า “เมื่อผม “ตาย” วิญญาณผมคงจะล่องลอยกลับมาสิ่งสู่ที่จุฬาฯ บ้านเก่าที่ผมคุ้นเคย”¹⁰³

เมื่อครั้งเรียนในระดับปริญญาโท ฉลอง สุนทรวาณิชย์ สนใจในประเด็น “วัฒนธรรมการเขียนงานทางประวัติศาสตร์” และมีแนวโน้มที่จะให้ความสำคัญกับ “บริบท” อย่างมาก ดังปรากฏในงานชิ้นแรกที่ศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์ของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ มีลักษณะที่มองว่า “วัฒนธรรมการเขียนประวัติศาสตร์” นั้นเป็นผลผลิตของ “บริบทเงื่อนไข” มากกว่าหรือมากพอๆ

¹⁰¹ คำนำของ นธิ เอียวศรีวงศ์ ได้ใน ธนาพล ลิมอภิชาติ และสุวิมล รุ่งเจริญ บรรณานุกรม, **เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์** (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558).

¹⁰² นธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวยืนยันในประเด็นนี้ไว้ว่า “เข้าใจว่าอาจารย์ฉลองเป็นนักอ่านมาตั้งแต่ก่อนผมจะรู้จักอาจารย์ฉลองเป็นส่วนตัวแล้ว เพราะเมื่อรู้จักแล้วสืบมาจนทุกวันนี้ ไม่ว่าอะไรจะยุ่งถึงหนังสือเรื่องอะไรอาจารย์ฉลองก็มักจะได้อ่านแล้วทุกที” ดูใน **เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์**, น. 12.

¹⁰³ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, **ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ**, น. 40.

กับความสามารถของมนุษย์¹⁰⁴ อย่างไรก็ตาม การอธิบายในลักษณะดังกล่าวแฝงไปด้วยนัยทางการเมืองที่ต้องการจะทำลายหรือลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ของฐานะ “บิดาทางประวัติศาสตร์” ของสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ และทำลายการอธิบายประวัติศาสตร์ตามแนวทางของมหาบุรุษที่เน้นบทบาทนำของการกระทำของมนุษย์อีกนัยหนึ่งด้วย ดังนั้น จึงยากตัดสินได้เด็ดขาดว่าในช่วงนั้น ฉลอง สุนทราวาณิชช์ เป็นนักประวัติศาสตร์เน้น “บริบท” หรือ “โครงสร้าง” มากจนละเลยการกระทำของมนุษย์ในฐานะปัจจัยที่ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์

ส่วนในวิทยานิพนธ์ในระดับปริญญาโทเรื่อง “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20” ดูจะสะท้อนมุมมองของที่ฉลอง สุนทราวาณิชช์ มีต่อมนุษย์และวัฒนธรรมได้ดีกว่า วิทยานิพนธ์ดังกล่าวได้อธิบายให้เห็นว่า “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ” (ซึ่งก็เป็นวัฒนธรรมแบบหนึ่ง) ของรัสเซียกับไทย นอกจากจะเป็นผลมาจากบริบททางการเมืองโลกในช่วงจักรวรรดินิยมแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่างไทยและรัสเซียยังถูกชักจูงมาจากการกระทำของ “มนุษย์” อีกด้วย กล่าวคือ แม้ว่าผลประโยชน์ของรัฐจะมีส่วนสำคัญในการสถาปนาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เช่น รัสเซียไม่เคยให้ความสนใจที่จะสถาปนาความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างจริงจังกับประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้จนจนอิทธิพลทางการเมืองของอังกฤษและฝรั่งเศสมีแนวโน้มที่จะคุกคามผลประโยชน์ของรัสเซียในตะวันออกไกล ส่วนไทยก็พัฒนาความสัมพันธ์กับรัสเซียอย่างรวดเร็วภายหลังการเกิดขึ้นของข้อขัดแย้งกับฝรั่งเศสเรื่องเขตแดนและอิทธิปไตยทางภาคตะวันออกเฉียงใต้ อย่างไรก็ตาม จนแล้วจนเล่าความสัมพันธ์ทางการทูตอย่างเป็นทางการระหว่างทั้งสองประเทศก็ไม่เกิดขึ้นอย่างจริงจัง การร่างสนธิสัญญาใดๆ ในช่วงรัชกาลที่ 5 นี้ก็ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะดูเหมือนว่าทั้งสองฝ่ายค่อนข้างพอใจกับความสัมพันธ์แบบ “ระหว่างอธิราช” (Sovereign) จนไม่จำเป็นต้องมีเอกสารใดๆ ทั้งนี้เนื่องจาก “ความสัมพันธ์(อย่างค่อนข้างจะ)เป็นการส่วนตัว” ระหว่างราชวงศ์สยามกับราชวงศ์รัสเซียเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยจัดการปัญหาทางการเมืองระหว่างประเทศของไทยไปได้หลายประการ ไม่ว่าจะเป็นในคราวที่รัชกาลที่ 5 เสด็จประพาสยุโรป ด้วยความสัมพันธ์ส่วนตัวพระองค์อันดีระหว่างพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกับพระเจ้าซาร์นิโคลัสที่ 2 ที่ทำให้ฝ่ายไทยตัดสินใจเลือกรัสเซียเป็นประเทศแรกในหมายกำหนดการเสด็จประพาส “อย่างเป็นทางการ”

¹⁰⁴ ดูใน ฉลอง สุนทราวาณิชช์, “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” อ้างแล้ว.

ทั้งยังเป็นທີ່คาดหวังจากฝ่ายไทยด้วยว่า การรับเสด็จอย่างอบอุ่นและสมพระเกียรติที่พึงหวังได้จาก ราชสำนักกรีซเซีย จะนำไปสู่การจัดการรับเสด็จที่อบอุ่นสมพระเกียรติเท่าเทียมกันในประเทศ อื่นๆ”¹⁰⁵ หรือความสัมพันธ์ส่วนตัวที่มีความผูกพันกับประเทศกรีซเซียอย่างลึกซึ้งของสมเด็จพระเจ้าฟ้า จักรพงษ์ภูวนารักษ์ก็มีส่วนอยู่ไม่น้อยที่ทำให้ไทยตัดสินใจเข้าร่วมสงครามโลกครั้งที่หนึ่งในฝ่าย สัมพันธมิตรซึ่งมีผลต่อการรักษาผลประโยชน์ของประเทศได้เป็นอย่างมาก¹⁰⁶ จากแนวทางการ อธิบายการดำเนินนโยบายต่างประเทศดังกล่าวก็จะเห็นได้ว่าในสายตาของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ความสัมพันธ์หรือการกระทำที่มนุษย์มีต่อกันก็มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าปัจจัยเรื่อง สภาพแวดล้อม หรือบริบททางเศรษฐกิจการเมืองเลย

ในช่วงทศวรรษ 2520 ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เบี่ยงความสนใจจากเรื่องความสัมพันธ์ ระหว่างประเทศมาสู่ความพยายามทำความเข้าใจขบวนการเคลื่อนไหวของชาวนาที่ก่อการกบฏ ในช่วงการเข้าสู่รัฐสมัยใหม่ของสยาม ซึ่งแสดงให้เห็นว่ามุมมองต่อมนุษย์เริ่มเปลี่ยนแปลงไป จาก เดิมที่เคยให้ความสำคัญของการกระทำของมนุษย์ (ผ่านความสัมพันธ์อันดีระหว่างกษัตริย์ทั้งสอง ราชวงศ์) ที่มีต่อการสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางการเมืองการทูตพอๆ กับพลังการสร้างสรรค์ของบริบท แวดล้อมทางเศรษฐกิจการเมืองที่ปรากฏอยู่ในวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท มาสู่การให้ ความสำคัญกับการเคลื่อนไหวของมนุษย์ที่ลุกขึ้นมาต่อสู้กับบริบทเงื่อนไขแวดล้อมที่กดขี่บีบคั้น ผ่านการศึกษาเหตุการณ์กบฏชาวนาที่เกิดขึ้นในช่วงเริ่มต้นยุคสมัยใหม่ของประวัติศาสตร์สยาม

ความสนใจในการกบฏยังสัมพันธ์กับบุคลิกของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ด้วย ดังที่ผู้วิจัยได้ กล่าวไปแล้วว่า ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ชื่นชมใน “กบฏ” ของคณะองครักษ์ สองคนคือ นิธิ เอียวศรี วงศ์ และจิตร ภูมิศักดิ์ จนนำพาเขาเข้ามาสู่แวดวงวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ นอกจากนั้น ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ยังนิยามตนเองเอาไว้ว่าเป็น “กุมารพยศ” หรือ “ทารกเกร” (enfant terrible) ที่ไม่ยอมเข้าแบบกับกฎเกณฑ์ ระเบียบ และธรรมเนียมปฏิบัติ ตั้งแต่การแต่งกาย การใช้ชีวิต แวด วงเพื่อนพ้องทางวิชาการ ค่านิยมทางสังคม มาตรฐานทางจริยธรรม การเรียนการสอน ฯลฯ¹⁰⁷

¹⁰⁵ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, *รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6*, น. 22.

¹⁰⁶ ดู ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “ประเทศไทยกับการเมืองโลก: การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง,” *นโยบายต่างประเทศไทยบนทาง แพร่ง* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533).

¹⁰⁷ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, *ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วง ชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ*, น. 11.

การศึกษากระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อก่อปฏิวัติอำนาจรัฐของชาวนาอีสานครั้งสำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์ไทยจึงน่าจะเป็นอะไรที่ตอบสนองอุดมการณ์และชีวิตของเขาได้ดีที่สุด

นอกจากนี้ ในช่วงเวลาที่ศึกษาเรื่องดังกล่าวได้ทำให้ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ตระหนักพลังของการครอบงำทางวัฒนธรรมโดยส่วนกลาง ดังนั้น การ “เขียนประวัติศาสตร์” เพื่อสร้างพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และความทรงจำให้กับสามัญชนย่อมเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่เขาอยากจะทำ¹⁰⁸ อย่างไรก็ตาม ในบทความดังกล่าวเป็นเพียงแค่ข้อสังเกตเบื้องต้นในเชิงเปรียบเทียบและตั้งคำถามให้คิดต่อเท่านั้น ว่าทำไมชาวนาอีสานถึงลุกขึ้นก่อกบฏ ในขณะที่ชาวนาภาคกลางซึ่งโดนกดขี่ขูดรีดไม่น้อยไปกว่ากันจึงไม่ลุกขึ้นก่อกบฏ การเสนอรายละเอียดอย่างอื่นๆ ที่ศึกษาลึกลงไปในการเคลื่อนไหวของชาวนาอีสานจึงยังไม่ปรากฏให้เห็นผู้อ่านได้เห็น กระนั้นก็ตาม เราก็คงไม่สามารถปฏิเสธทัศนะที่ดูเหมือนว่ามีความชื่นชอบและชื่นชมอยู่ในที่ที่อาจารย์ฉลองมีต่อ “การกบฏ” ลงไปได้¹⁰⁹

ทัศนะดังกล่าวของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นจากการเริ่มแปลของ นิ นิเมียนต์ นักประวัติศาสตร์คนสำคัญของพม่าจากหนังสือเรื่อง **พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ.1885-1895** ที่แม้จะเพิ่งได้รับการตีพิมพ์ออกมาในปี 2543 แต่ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ได้กล่าวไว้ว่าเริ่มต้นแปลผลงานดังกล่าวมาตั้งแต่สิบปีก่อนหน้านั้น¹¹⁰ หนังสือเล่มดังกล่าวเป็นการพูดถึงกระบวนการเคลื่อนไหวของชาวพม่าในการต่อต้านการปกครองของจักรวรรดินิยมอังกฤษ เรื่องราวดังกล่าวมีความสอดคล้องกับความสนใจเรื่องการก่อกบฏของชาวนาในภาคอีสานของอาจารย์ฉลองอย่างเห็นได้ชัด เพราะในงานแปลชิ้นนี้มีภาษาที่สะท้อนความเจ็บปวดและต่อต้านของราษฎรชั้นล่างปรากฏอยู่ทั่วไปตัวอย่างเช่น ความรู้สึกสูญเสียที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนในบททำยาๆ ของโคลง “ระตู” ที่มีชื่อเสียงยิ่งของพระครูชิพานี (Zibani Sayadaw) ที่ว่า

¹⁰⁸ ทั้งผ่านการเขียนด้วยตนเองและผลักดันให้ลูกศิษย์เขียนขึ้น

¹⁰⁹ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และผู้นำ,” อ้างแล้ว.

¹¹⁰ คำนำของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ใน นิ นิเมียนต์, **พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ.1885-1895** (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543).

“หมดแล้วเศวตฉัตร

สิ้นแล้วปราสาทราชมณเฑียร

อีกทั้งพระมหานคร...

เรามาถึงยุคแห่งความเว้งว่างเปล่า

ตายเสียจะดีกว่านี้”¹¹¹

หรือการที่นิเมียนต์กล่าวถึงนักต่อสู้เพื่อชาติชาวพม่าคนหนึ่งไว้ว่า “ในการยืนหยัดสู้รบครั้งสุดท้ายนั้น ตะเตเป็นเสมือนหนึ่งตัวแทนของคนรุ่นนั้น ที่ต่อสู้ด้วยทรัพยากรที่มีอยู่เพียงน้อยนิด ด้วยจิตวิญญาณ ต่อสู้ตราบจนคนสุดท้าย ทั้งนี้ “เพื่อพิทักษ์รักษาไว้ซึ่งพระศาสนา เกียรติยศของชาติ และผลประโยชน์ของแผ่นดิน”¹¹² แต่สิ่งที่ประกาศถึงอุดมการณ์ “การกบฏ” ได้ดีที่สุดคือข้อความที่เป็นประหนึ่ง “กิตติกรรมประกาศ” ที่ ฉลอง สุนทรวาณีย์ เขียนในหนังสือดังกล่าวคือ

“แต่

“ครูกบฏ”

และ นักรบกบฏนิรนามทั้งมวล;

หากโลกนี้มีแต่ผู้สมยอม

คงขาดสีสันอันเปี่ยมคุณค่าของความเป็นมนุษย์”¹¹³

อย่างไรก็ตาม ดูเหมือนว่าความพยายามค้นหาและอธิบายการเคลื่อนไหวกบฏของชาวนาอีสานของ ฉลอง สุนทรวาณีย์ จะหายไปโดยไม่ทราบสาเหตุ เพราะไม่ปรากฏว่าได้เขียนงานในประเด็นดังกล่าวออกมาอีกเลย ผู้วิจัยตั้งสมมุติฐานว่าฉลองได้เกิด “ความฝัน” ที่จะเขียน

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, น. 57-58.

¹¹² เรื่องเดียวกัน, น. 83.

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, น. กิตติกรรมประกาศ.

งานทางประวัติศาสตร์สังคมอะไรขึ้นมาบางอย่าง ซึ่งลักษณะงานที่จะเติมเต็มความฝันอันนั้น จำเป็นจะต้องอาศัยการเก็บหลักฐานข้อมูลอย่างรอบด้านและใช้ระยะเวลาการคิดไตร่ตรองที่ยาวนาน ช่วงทศวรรษ 2530 จึงเป็นช่วงเวลาที่ฉลองเน้นการวิจัยในเชิงสำรวจสถานะความรู้ทางประวัติศาสตร์ด้านต่างๆ เป็นหลัก¹¹⁴

ความใฝ่ฝันดังกล่าวของ ฉลอง สุนทราวาณิชย์ คือความต้องการที่จะเห็นแนวทางในการศึกษาและอธิบายประวัติศาสตร์ท้องถิ่นและสามัญชนรูปแบบใหม่ เพราะฉลองมีความเห็นว่า “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น [ช่วงทศวรรษที่ 2520] กำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤต” นอกจากจะถูกครอบงำโดยส่วนกลางแล้ว “คำถาม หรือปัญหา หรือข้อสงสัยหลักๆ เกี่ยวกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมันไม่เคยเปลี่ยนไป...จะถูกหยิบขึ้นมาพูดซ้ำแล้วซ้ำอีก”¹¹⁵ ส่วนนักวิชาการแต่ละคนก็ติดอยู่กับการเป็น “หมอสอนศาสนา” มากเกินไป พยายามที่จะนำเอา “ข่าวสาร” ของตนไปพูดให้คนอื่นฟัง แต่จริงๆ ตนเองไม่ได้สนใจสิ่งที่คนอื่นพูด มันไม่มีการ “สนทนา” ะหว่างกัน” แม้กระทั่งอาจารย์ฉัตรทิพย์ก็ดูจะไม่ต่างไปจากนักวิชาการคนอื่นๆ ที่มีลักษณะเป็น “หมอสอนศาสนา” มากจนเกินไป¹¹⁶

นอกจากนั้น ฉลอง สุนทราวาณิชย์ ยังเห็นว่าส่วนงานศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นที่ผลิตออกมานั้นก็มีลักษณะแยกส่วน อย่างการศึกษาของ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ก็ไม่สนใจประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในส่วนอื่นๆ หรือด้านอื่นๆ เช่น เรื่องของศิลปะพื้นบ้าน วรรณกรรมพื้นบ้าน ฯลฯ ส่วนงานที่ศึกษาเรื่องของคติชนวิทยา นิทานพื้นบ้าน หรือแม้แต่เรื่องของเครื่องจักรสาน ก็ยังขาดการพิจารณาในด้านเศรษฐศาสตร์การเมือง ทั้งๆ ที่การเชื่อมโยงทั้งสองอย่างเข้าด้วยกันจะช่วยขยาย

¹¹⁴ ดู ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานภาพการศึกษาด้านประวัติศาสตร์: รายงานการสำรวจเบื้องต้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญาโท สาขาวิชาประวัติศาสตร์ พ.ศ.2515-2534,” *วารสารอักษรศาสตร์*, ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2535); ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ.2503-2535,” รายงานการวิจัยเสนอต่อ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2536; ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*, ปีที่ 4, ฉบับพิเศษ (2539), น. 18-24; ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย,” รายงานการวิจัย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2541.

¹¹⁵ ฉลอง สุนทราวาณิชย์, “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น,” น. 141.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 142.

ความเข้าใจในเรื่องของการผลิต โลภทัศน์ ฯลฯ ของชาวบ้านได้ และอาจให้ร่องรอยของความเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และเศรษฐกิจในระดับชนบทของชาวบ้าน¹¹⁷

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เห็นว่าแม้การศึกษาทางประวัติศาสตร์จะต้องไม่ทำในประเด็นที่ใหญ่โตกว้างขวางเกินไป จนไม่เปิดโอกาสให้นักประวัติศาสตร์สามารถทำการศึกษาลึกฐานได้อย่างละเอียดตามวิธีการของประวัติศาสตร์เท่านั้น¹¹⁸ แต่การศึกษาประวัติศาสตร์ในระดับจุลภาคก็ขาดการเชื่อมโยงซึ่งกันและกันไปด้วยไม่ได้เด็ดขาด เพราะประวัติศาสตร์คือการเชื่อมโยงข้อมูลให้มากที่สุดเพื่อสร้างคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ที่มีพลัง ดังที่ได้ยกตัวอย่างไว้ว่า

“มันมีนิทานเรื่อง “ตาบอดคลำช้าง”...คนตาบอดหลายคนทีไปคลำส่วนต่างๆ ของช้างก็จะได้ภาพความจริงเกี่ยวกับตัวช้างแตกต่างกัน แน่แน่นอนว่าความจริงที่คนตาบอดแต่ละคน “มองเห็น” นั้นไม่ใช่ความจริงทั้งหมดของช้าง แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่งเท่านั้น แต่เมื่อนำเอาความจริงของคนตาบอดแต่ละคนมาประมวลกันแล้วก็จะได้ภาพช้างที่ใกล้เคียงความเป็นจริง ซึ่งอาจไม่เหมือนกับภาพที่คนตาบอดแต่ละคนได้จินตนาการ”¹¹⁹

ด้วยความใฝ่ฝันที่จะเห็นงานประวัติศาสตร์เช่นนั้น ภายหลังจากที่ได้ทำการวิจัยในเชิงสำรวจสถานะความรู้มาได้ระยะหนึ่ง ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ได้นำเสนอบทความที่ใกล้เคียงกับงานศึกษาทางประวัติศาสตร์ที่อยากเห็นออกมาในที่สุด นั่นก็คือ “Small Arms, Romance, Crime and Violence in Post World War II Thai Society” (2005) และ “The Regionalization of Local Buddhist Saints: Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society” (2013) กล่าวได้ว่าบทความทั้งสองเป็นบทความทางประวัติศาสตร์ที่เชื่อมโยงเอาข้อมูลที่หลากหลายและไม่น่าจะนำมาอธิบายร่วมกันได้ อย่างการขยายตัวของอาวุธปืนและยุทธวิธีทางการทหาร,

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 142.

¹¹⁸ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “การศึกษาเปรียบเทียบในทางประวัติศาสตร์,” น. 13.

¹¹⁹ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, ไร้อารยะ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ, น. 165.

อาชญากรรมและความรุนแรง, ความอ่อนแอของรัฐ, การขยายตัวของโจรผู้ร้าย, การเขียนนวนิยายแนว “อาชญาวิทยา” รวมถึงความเชื่อเรื่องเครื่องรางของขลังและอุตสาหกรรมพระเครื่องไทย มาหมวดให้ไปด้วยกันได้จนกลายเป็นงานที่ฉายให้เห็นภาพประวัติศาสตร์ของสังคมไทยตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 จนถึงปัจจุบันอย่างเป็นองค์รวมได้ดีที่สุดชิ้นหนึ่ง

นอกจากนี้ ผลงานวิชาการทั้งสองชิ้นดังกล่าวยังน่าจะเป็นการผลิตผลงานทางวิชาการในแนวทางที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ แอบชื่นชม นิธิ เอียวศรีวงศ์ อยู่ในใจ นั่นคือความสามารถที่จะร้อยพันสิ่งละอันพันละน้อยที่ผู้คนเคยมีประสบการณ์ร่วมกันมาในชีวิตประจำวัน แล้วนำเอาข้อมูลเหล่านั้นมีเชื่อมโยง ตีความ และอธิบายใหม่จนสร้างคำอธิบายทางประวัติศาสตร์ได้อย่างน่าประทับใจ ดังที่ฉลองได้กล่าวถึงนิธิเอาไว้ว่า

“ทุกอย่างที่มันผ่านสายตาของเรา หูของเรา ลิ้นของเรา มันก็เข้าไปอยู่ในสมอง... เป็นความหัตถ์จรรยของอาจารย์นิธิที่สามารถดึงสิ่งต่างๆ ที่เคยผ่านหูผ่านตาแล้ว... ภาษาคอมพิวเตอร์เรียกว่า...ดึงมันกลับคืนมาแล้วก็สั่งด้วยโปรแกรมคอมพิวเตอร์ ให้มันเรียงลำดับหรือจัดเรียงข้อมูลตามคำสั่ง...ทั้งหมดถ้าคุณสังเกตดีๆ ทั้งหมดเกิดจากข้อมูลทั้งหมดที่อาจารย์นิธิมีอยู่แล้วดึงมันออกมาจัดลำดับและสร้าง เราอาจจะเรียกว่าอะไรก็ได้แต่ที่โยงมันภายใต้วิธีคิดอย่างใดอย่างหนึ่ง ภายใต้วาทกรรมชุดหนึ่ง ภายใต้ทฤษฎีแบบหนึ่ง แล้วคุณจะเห็นว่าการจัดลำดับเรียงลำดับก็จะเปลี่ยนแปลงไป แล้วก็กลายมาเป็นคำตอบบางอย่าง และนี่เป็นคุณสมบัติที่สำคัญ...ทุกอย่างมันก็อยู่ในนั้นไม่ได้หายไปไหน จะทำยังไงถึงจะดึงมันออกมาและจัดเรียงข้อมูล”¹²⁰

เมื่อเปรียบเทียบกับสิ่งที่ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ชื่นชมต่อแนวทางการสร้างคำอธิบายทางวิชาการของ นิธิ เอียวศรีวงศ์ แล้ว ผลงานสองชิ้นหลังสุดของเขาก็คือการดึงเอาประสบการณ์ที่ผ่านมาในชีวิตประจำวันในอดีต ไม่ว่าจะเป็นการอ่านนิยายเรื่องเสือดำเสือใบของ ป.อินทรปาลิต

¹²⁰ สัมภาษณ์ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2559.

การแพร่กระจายของเครื่องรางของขลังและอาวุธปืน ฯลฯ นำข้อมูลต่างๆ เหล่านี้มาร้อยเรียงผ่านบริบทความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม เพื่อฉายภาพประวัติศาสตร์ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมไทยร่วมสมัยได้อย่างกลมกล่อม

ในประเด็นเรื่องมนุษย์และวัฒนธรรมในงานสองชิ้นหลังนี้ดูจะมีนัยที่แตกต่างออกไปจากงานในช่วงแรกๆ กล่าวคือ แม้จะสนใจเรื่องการต่อต้านอำนาจรัฐโดยสามัญชนอยู่บ้าง แต่ก็มีใช้การกบฏเพื่อล้มล้างระบอบแต่อย่างใด การพลั้งแห่งสรรค์ทางวัฒนธรรมดูจะเกิดขึ้นมาจากการที่ “มนุษย์” ต้องปรับตัวเพื่อรับมือกับบริบททางสังคมการเมืองต่างๆ ที่เข้ามาปะทะกับตัวพวกเขา มากกว่า ประเด็นนี้เห็นได้ชัดเจนในเรื่อง “วัฒนธรรม/อุตสาหกรรมพระเครื่อง” ที่เฟื่องฟูขึ้นมาท่ามกลางความปั่นป่วนวุ่นวายของสังคมไทยสมัยหลังสงครามโลกครั้งที่สองและความอ่อนแอของรัฐ จนทำให้ไม่อาจที่จะอำนวยความสะดวกในชีวิตให้กับประชาชน จนทำให้ผู้คนต้องแสวงหา “เครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจ” หลายอย่างเพื่อรับมือกับความเสี่ยงที่พวกเขาต้องเผชิญอยู่ในชีวิตประจำวัน¹²¹ ส่วนวัฒนธรรมการเขียนอาชญาวิทยาก็เกิดขึ้นมาในบริบทของสังคมการเมืองไทยในช่วงเวลาดังกล่าวด้วยเช่นกัน¹²² แต่สิ่งหนึ่งที่ยังแน่นอนไม่เปลี่ยนแปลงที่ผลงานของ ชลองค์ สุนทราวาณิช แสดงให้เห็นก็คือ “วัฒนธรรม” ไม่จำเป็นต้องหมายถึงสิ่งที่ถูกยกย่องให้สูงส่งดั่งงามตามจารีตของชนชั้นสูงเพียงอย่างเดียว เพราะวัฒนธรรมแบบบ้านๆ ที่มีอยู่จริงในวิถีชีวิตของชาวบ้านก็ล้วนมีคุณค่าแก่การศึกษาทำความเข้าใจเช่นเดียวกัน ดังที่ชลองค์ได้กล่าวไว้ในท้ายบทความอันหนึ่งว่า สิ่งเหล่านี้ไม่เคยถูกพูดถึงในประวัติศาสตร์ไทยเลย¹²³

3.3 ความท้าทาย

ในช่วงท้ายของชีวิตการทำงานดูเหมือนว่า ชลองค์ สุนทราวาณิช จะให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ฉันท์เพื่อนมนุษย์มากเป็นพิเศษ “ความเป็นมนุษย์” เท่าที่ผู้วิจัยพอจะจับได้นั้นคือ กสนีให้ความเคารพต่อความแตกต่างและเข้าใจความหลากหลายของมนุษย์และวัฒนธรรม ไม่นำ

¹²¹ Chalong Soontravanich, “The Regionalization of Local Buddhist Saints: Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society,” *ibid.*

¹²² Chalong Soontravanich, “Small Arms, Romance, Crime and Violence in Post World War II Thai Society,” *ibid.*

¹²³ Chalong Soontravanich, “The Regionalization of Local Buddhist Saints: Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society,” p. 208.

คุณค่าในเชิงศีลธรรมของตนเองไปเป็นบรรทัดฐานที่ใช้ในการวัดและตัดสินคุณค่าของคนอื่น พยายามทำความเข้าใจและประทับใจในการเคลื่อนไหวดิ้นรนของมนุษย์เมื่อเผชิญปัญหาในบริบท เงื่อนไขต่างๆ รวมทั้งประทับใจในความสัมพันธ์อันเอื้อเฟื้อที่เพื่อนมนุษย์พึงมีและพึงปฏิบัติต่อกัน และกัน มุมมองต่างๆ เหล่านี้สะท้อนออกมาอย่างชัดเจนที่ในหนังสือเล่มล่าสุดที่พิมพ์ออกมาใน วาระการเกษียณอายุราชการภายใต้ชื่อ “ไร้สาระ” ที่เต็มไปด้วยเรื่องราวของ “เพื่อนมนุษย์” ที่ หลง สุนทรวาณิชย์ มีโอกาสได้พบประสบเจอและเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกันตามแต่โอกาสมาตลอด ช่วงเวลาของชีวิต “เพื่อนมนุษย์” ที่หลงให้ความสนใจที่จะเขียนระลึกถึงนั้น ก็มีตั้งแต่เพื่อนสมัยที่ ยังเป็นเด็กเล็ก ทั้งไทย จีน มุสลิมที่เคยวิ่งเล่นกันตามสุสาน เพื่อนคนงานชาวขมุที่สอนให้รู้จักหน้า ไม้และง่ามไม้สำหรับยิงนกและจับหนูนา เพื่อนนักวิชาการที่ได้พบเจอในวาระต่างๆ ตลอดจนปู่ พ่อ แม่ และญาติพี่น้อง¹²⁴

ยิ่งเมื่อเราพิจารณาการพูดถึง “ชีวิต” ของเพื่อนนักวิชาการที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ด้วย แล้วก็จะยังเห็นมุมมองที่ หลง สุนทรวาณิชย์ มีต่อ “มนุษย์” ได้ชัดเจนขึ้น ตัวอย่างเช่น บันทึกถึง Concepcion Picciotto (Conchita หรือ Connie) หญิงอเมริกันเชื้อสายสเปนร่างเล็ก หัวใจใหญ่ นักต่อสู้เรียกร้องสันติภาพ ผู้ปักหลักตั้งแคมป์หน้าทำเนียบขาวต่อต้านการใช้พลังงาน/อาวุธ นิวเคลียร์ติดต่อเนื่องมา 30 ปีอย่างไม่ย่อท้อ¹²⁵ การพูดถึงอาจารย์อิชิอิว่ารู้จักตั้งแต่เมื่อเกือบ 40 ปี ก่อน (เพียงฝ่ายเดียว) ผ่านงานเขียนภาษาอังกฤษ แต่เมื่อมีโอกาสแนะนำตัวเองและพูดคุยกับ อาจารย์เมื่อปี 2548 ก็ “ยังประทับใจอาจารย์เป็นทบทว่าทวิคุณ เกินเลยจากความเคารพในวิชาการ ทั้งหมดเต็มล้นไปด้วยความเมตตา สุภาพ อ่อนโยน รอยยิ้ม และหัวเราะง่าย อาจารย์ให้ความสนใจ สนทนา ไม่ถือตัว ตั้งแต่นาทีแรกที่คุยกัน”¹²⁶ หรือเมื่อพูดถึงผลงานที่สำคัญที่สุดของ เคร็ก เรย์โนลด์ส เรื่อง “จิตร ภูมิศักดิ์ ในประวัติศาสตร์ไทย”¹²⁷ หลงก็พาเราไปมองให้เห็นถึงความสัมพันธ์อันลึกซึ้ง ที่เคร็กมีต่อเพื่อนของเขา คือ นิสิต จิโรโสภณ ดังความว่า “I use to feel after I became aware of

¹²⁴ คูใน หลง สุนทรวาณิชย์, ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำ ในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬา.

¹²⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 63-64.

¹²⁶ เรื่องเดียวกัน, น. 66.

¹²⁷ เครก เจ. เรย์โนลด์ส, เจ้าสัว ขุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550).

Achan Criag's attachment to Nisit Chirasophon that the tragic untimely death of Nisit Chirasophon is somehow sometimes present in his works, between the lines!"¹²⁸

นอกจากนั้น ยังพูดถึงชีวิตของเพื่อนนักวิชาการอีกหลายคนที่จะท้อความขึ้นๆ ลงๆ ของชีวิตมนุษย์ จนมนุษย์ต้องเคลื่อนไหวและปรับตัวเพื่อรับมือกับบริบทเงื่อนไขต่างๆ ที่เข้ามากระทบชีวิตของเขา ดังเช่น เมียวเมียนต์ (Myo Myint) จบการศึกษาระดับปริญญาเอกจากมหาวิทยาลัยคอร์เนล แล้วกลับมาสอนที่มหาวิทยาลัยมณฑลทะเลย์ แต่อยู่มาวันหนึ่งไม่รู้เดินไปสะดุดตา “ผู้ใหญ่” คนไหน ถูกย้ายไปเป็นอาจารย์ที่วิทยาลัยเล็กๆ ไกลจากมณฑลทะเลย์ แต่ก็เหมือนนิยายน้ำเน่าในประเทศเผด็จการ เพราะอยู่มาอีกวันหนึ่ง ก็ไม่รู้ไปทำอะไรเข้าตา “นายใหญ่” ขิ่นยูนต์ (Khin Nyunt อดีตผู้นำหมายเลข 2 ของเผด็จการทหารพม่า) เลยถูกเรียกตัวเข้าอย่างกึ่ง มาดำรงตำแหน่งอธิบดีกรมการศาสนา และเป็นรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยพุทธศาสนานานาชาติที่ Kaba Aye ในย่างกุ้ง¹²⁹

ส่วน ฮองลิ้ม (Hong Lim) เป็นเขมรเชื้อจีนโดยกำเนิด ได้ทุนโคลอมโบไปเรียนปริญญาตรีรัฐศาสตร์ที่ออสเตรเลีย ฉลาด ขยัน จบปริญญาตรีเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง แล้วย้ายมาเรียนต่อด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษาที่มหาวิทยาลัยโมนาช (Monash University) เมืองเมลเบิร์น ปีนั้น 2518 เขมรแตก ครอบครัวฮองที่เขมรขาดการติดต่อ ไม่รู้เป็นตายร้ายดีอย่างไร เรียนอยู่ได้ปีเดียวฮองตัดสินใจลาออกสมัครเข้ารับราชการในกระทรวงสิ่งแวดล้อมของออสเตรเลียเพื่อรวบรวมเงินตามหาญาติพี่น้อง ปี 2520 ฮองรู้ว่าพ่อแม่ตายหมด เหลือแต่พี่ๆ น้องๆ จึงลังเลมาหาญาติที่หนีมาอยู่ค่ายผู้พลัดถิ่นตามตะเข็บชายแดนอรัญประเทศ คราวนั้นฉลองช่วยฮองทำเรื่องผ่านหน่วยงานความมั่นคงของไทยเพื่อจอบผ่านเข้าเขตชายแดนไทย-เขมร ขับรถพาไปถึงอรัญประเทศ เลยไปถึงค่ายผู้ลี้ภัย จนได้พบกับญาติพี่น้องที่รอดชีวิตบางคน เป็นภาพที่น่าสะเทือนใจที่สุดครั้งหนึ่ง อีก 2-3 ปีต่อมา รัฐบาลออสเตรเลียส่งฮองมาประจำสถานทูตที่กรุงเทพฯ เป็นการชั่วคราว ช่วยงานคัดกรองผู้พลัดถิ่นในค่ายผู้ลี้ภัยที่ต้องการไปตั้งรกรากที่ออสเตรเลีย หลังได้สัญชาติออสเตรเลียและทำราชการมาประมาณ 10 ปี มีประสบการณ์การช่วยเหลือคนอพยพจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ฮองตัดสินใจเล่นการเมืองระดับรัฐของรัฐ Victoria ได้รับเลือกตั้งเป็น สส. ของพรรคแรงงานมาโดย

¹²⁸ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ, น. 87.

¹²⁹ เรื่องเดียวกัน, น. 58.

ตลอด มีฐานเสียงสำคัญในกลุ่มผู้อพยพชาวเขมร ลาว และเวียดนาม ใต้ได้กลายเป็นนักการเมือง
อาวุโส เป็นรัฐมนตรีเงาดูแลกิจการกลุ่มชาติพันธุ์และการค้ากับเอเชีย¹³⁰ เป็นต้น ดูเหมือนว่า ฌอง
สุนทรวาณิชย์ ในปัจฉิมวัยจะร่ำรวย ไม่ยินดียินร้าย และเข้าอกเข้าใจกับความผันแปรเป็นไปของ
มนุษย์อย่างยิ่ง

¹³⁰ เรื่องเดียวกัน, น. 61-62.

บทที่ 4

บทสรุป

ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เติบโตขึ้นในสังคมไทยในช่วงทศวรรษ 2500-2510 และกลายเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางภูมิปัญญาครั้งสำคัญร่วมกับนักวิชาการทางด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์รุ่นใหม่คนอื่นๆ แต่ด้วยความหลงใหลในปัญญาชนนักประวัติศาสตร์คนสำคัญของไทยในช่วงนั้น กล่าวคือ จิตร ภูมิศักดิ์ และนิธิ เอียวศรีวงศ์ ก็ทำให้เขาก้าวเข้าสู่การเป็นนักเรียนประวัติศาสตร์ ที่มีส่วนสำคัญอย่างยิ่งต่อการผลิตนักประวัติศาสตร์รุ่นใหม่ๆ ต่อมาอีกนับไม่ถ้วน

การเข้าสู่การศึกษาวิชาประวัติศาสตร์ในช่วงทศวรรษ 2510 เป็นต้นมานั้นทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ มีมุมมองต่อวิชาประวัติศาสตร์แตกต่างไปจากปัญญาชนในช่วงก่อนหน้านั้น ทั้งนี้เนื่องจากการเติบโตของการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ได้รับความนิยมมากขึ้นในสังคมไทยซึ่งทำให้การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์มิได้หมายถึงการแสวงหาความจริงในอดีตเพียงมิติเดียว หากแต่ยังต้องให้ความสำคัญกับบริบทเงื่อนไขต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อการกระทำและความคิดของมนุษย์ในช่วงเวลาหนึ่งๆ ด้วย อีกทั้งยังจะต้องระมัดระวังที่จะไม่นำเอาค่านิยม บรรทัดฐาน ระบบศีลธรรม อุดมคติ ฯลฯ ของมนุษย์ในยุคปัจจุบันไปตัดสินการกระทำของมนุษย์ในอดีต อิทธิพลของแนวความคิดดังกล่าว ทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ตระหนักเป็นอย่างดีด้วยว่างานเขียนทางประวัติศาสตร์ไม่ใช่ “ความจริง” แต่ถูกเขียนขึ้นมาโดยฝีมือมนุษย์ และเมื่อประวัติศาสตร์เป็นสิ่งที่ถูกเขียนโดยฝีมือมนุษย์ที่ล้วนแตกต่างกันเนื่องจาก “ความห่างไกลกันด้วยเวลา” งานเขียนทางประวัติศาสตร์ในแต่ละสมัยจึงมี “หน้าที่” ที่แตกต่างกันออกไปตามแต่มุมมองหรือโลกทัศน์ที่มนุษย์ในแต่ละยุคสมัยมีต่อ “อดีต” นักประวัติศาสตร์ผู้ศึกษาเรื่องราวในอดีตจึงต้องให้ความสำคัญกับการวิพากษ์หลักฐานอย่างเคร่งครัดจริงจังด้วยนั่นเอง

มุมมองในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เป็นนักประวัติศาสตร์ที่เน้นเรื่องการวิพากษ์หลักฐานเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นว่า “การใช้หลักฐาน” ได้เป็นประเด็นสำคัญในการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานทางวิชาการชิ้นต่างๆ นอกจากนั้นยังผลักดันให้ผู้สร้างผลงานวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์ค้นหาและวิเคราะห์ข้อมูลจากหลายแหล่งเพราะจะช่วยให้การประเมินคุณค่า ตรวจสอบ และการวิพากษ์หลักฐานทางประวัติศาสตร์เป็นไปอย่างรอบด้านมาก

ขึ้น และจะต้องหมั่นเปรียบเทียบความเปลี่ยนแปลงทางประวัติศาสตร์ในพื้นที่หนึ่งกับอีกพื้นที่หนึ่งด้วย เพราะการเปรียบเทียบจะนำไปสู่ความเข้าใจที่ลึกซึ้งขึ้นและอาจนำไปสู่การตั้งคำถามวิจัยทางประวัติศาสตร์ใหม่ๆ ได้อีกด้วย

อุดมคติในการผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ของ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ เริ่มก่อตัวขึ้นมาตั้งแต่สมัยที่เริ่มเรียนในระดับปริญญาโทและจะแจ่มชัดมากขึ้นในช่วงทศวรรษ 2520 ทั้งนี้เพราะความสนใจในเชิงประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้ทำให้ตระหนักถึงความรู้ทางประวัติศาสตร์ในสังคมไทยถูกครอบงำอย่างมากจากจารีตการเขียนแบบพระราชพงศาวดารที่เน้นเฉพาะบทบาทของชนชั้นนำ “ประวัติศาสตร์ของชาติ” ในความหมายที่แท้จริงจึงยังไม่เกิดขึ้น และจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อสามัญชนจะต้องมีบทบาทในการสร้างประวัติศาสตร์มากขึ้น ด้วยจุดมุ่งหวังดังกล่าวทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ พยายามท้าทายประวัติศาสตร์ทั้งแบบเก่า รวมถึงการวิพากษ์เขียนงานประวัติศาสตร์แบบใหม่ที่ยังไม่หลุดพ้นจากการครอบงำของส่วนกลาง ด้วยการนำเสนอและผลักดันให้ลูกศิษย์ลูกหาผลิตผลงานทางประวัติศาสตร์ที่มีลักษณะของการใช้หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่กว้างขวางหลากหลาย และเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของผู้คนสามัญชน ทั้งนี้เพื่อเปิดพื้นที่ทางประวัติศาสตร์สำหรับความพยายามทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนกลุ่มอื่นๆ ที่หลากหลาย หรือพูดอีกอย่างหนึ่งก็คือพยายามผลักดันให้เกิดงานเขียนที่เป็นประวัติศาสตร์ของสังคมมากยิ่งขึ้นด้วยอุดมคติของการเขียนประวัติศาสตร์เช่นนี้เอง ทำให้ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ ยังคงมุ่งมั่นค้นหาความเป็นจริงในประวัติศาสตร์ผ่านหลักฐานชนิดต่างๆ เพื่อฉายภาพให้เห็นชีวิตของสามัญชนมากกว่าที่จะทำงานตามแนวทางของความคิดแบบหลังสมัยใหม่ที่มุ่งหรือสร้างการครอบงำและปฏิบัติการของอำนาจและวาทกรรม แม้ว่าเขาจะไม่ได้ปฏิเสธมันอย่างสิ้นเชิงก็ตาม

บรรณานุกรม

Chalong Soontravanich. "Maha Sila Viravong's Phongsawadon Lao: A Reappraisal." A research paper presented to the 7th International Conference on Thai Studies, University of Amsterdam, July 5-8, 1999.

Chalong Soontravanich. "Small Arms, Romance, Crime and Violence in Post World War II Thai Society." **Southeast Asian Studies**. Vol. 43, No. 1. 2005.

Chalong Soontravanich. "The Regionalization of Local Buddhist Saints: Amulets, Crime and Violence in Post-World War II Thai Society." **SOJOURN: Journal of Social Issues in Southeast Asia**. Vol. 28, No.2 (2013) pp. 179-215.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. "การขยายตัวของเขตปลูกข้าวในพม่าตอนล่าง." *วารสารมนุษยศาสตร์* (มหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ปีที่ 14 ฉบับที่ 1-2. 2530. น. 29-45.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. "การเมืองเบื้องหลังการเสด็จประพาสยุโรป" รายงานการวิจัยนำเสนอในการประชุมทางวิชาการเรื่อง ยุโรปกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว: โอกาส ความขัดแย้ง และการเปลี่ยนแปลง จัดโดยสยามสมาคม ในพระบรมราชูปถัมภ์ และคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย วันที่ 18-20 ธันวาคม 2540 ณ โรงแรม เจดับบลิว แมริออท.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. "การศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น." *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร*. ปีที่ 4, ฉบับพิเศษ (2539), หน้า 18-24.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. "การศึกษาเปรียบเทียบในทางประวัติศาสตร์." *รัฐศาสตร์สาร*. ปีที่ 4 ฉบับที่ 3- ปีที่ 15 ฉบับที่ 1. (2532). น. 1-21.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. "ความเชื่อเรื่องพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในภาคอีสาน: ข้อสังเกตเบื้องต้นว่าด้วยอุดมการณ์และผู้นำ" ใน พรเพ็ญ อันตระกูล และอัจฉราพร กมฺพพิสมัย

(บก.) **ความเชื่อพระศรีอารียะและกบฏผู้มีบุญในสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2527.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศรัสเซียและประเทศไทยตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20.” วิทยานิพนธ์สาขาวิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2516.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “คำนำ”, **ท้องถิ่นสยามยุคพระพุทธเจ้าหลวง**. เสถียร พันธรังสี และ อัมพร ทีชะระ แปล. กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม, 2529.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “งานเขียนประวัติศาสตร์ของคนพื้นเมืองเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ภาคน้ำ สมัยจารีต: “หน้าที่” ของอดีตและ “การรับรู้อดีต” ของคนพื้นเมือง.” เอกสารประกอบการประชุมสัมมนาทางวิชาการเรื่อง “เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: คาบสมุทรและกลุ่มเกาะ” จัดโดยภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ และทัศนศึกษาชายฝั่งทะเลคาบสมุทรไทย วันที่ 23-28 มิถุนายน 2535.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “ถิ่นกำเนิดชนชาติไท: สมมุติฐานของนักวิชาการตะวันตก.” เอกสารประกอบการประชุมวิชาการประจำปี 2533 เนื่องในโอกาสสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีมีพระชนมายุครบ 90 พรรษา เรื่อง “ชนชาติไทย: คำถามที่ต้องช่วยกันตอบ” วันที่ 18-19 ตุลาคม 2533 ณ ห้อง 116 ตึกอักษรศาสตร์ 1 คณะอักษรศาสตร์ ห้องประชุมสารนิเทศ หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “ไทยกับการประชุมสันติภาพนานาชาติกรุงเฮกครั้งแรก ค.ศ. 1899” **รัฐศาสตร์สาร**. ปีที่ 21 ฉบับที่ 2, (2542). หน้า 1-36.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “บทวิจารณ์บทความ “ฝรั่งเศสและคลองกระ” ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง 300 ปี **ความสัมพันธ์ไทย-ฝรั่งเศส** จัดโดย ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง 14-15 ธันวาคม 2527.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “บทวิจารณ์อานันท์ กาญจนพันธุ์ “สังคมไทยตามความคิดและความใฝ่ฝันในงานของอาจารย์ฉัตรทิพย์ นาถสุภา,” ใน 60 ปี **ฉัตรทิพย์ นาถสุภา**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐกิจศาสตร์การเมือง, 2544. น. 229-245.

- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “ประเทศไทยกับการเมืองโลก: การเข้าสู่สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง.” **นโยบายต่างประเทศไทยบนทางแพร่ง**. ฉันทิมา ช่องสุริย์ ภรรณานิการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2533. น. 16-45.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “พงสาวะดานลาว ของ มหาสิลา วีระวงศ์.” ใน **จักรวาลวิทยา**. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549. น. 2-37.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2469-2474.” **วารสารอักษรศาสตร์** ปีที่ 18 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2529). น. 74-112.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2469-2474.” **วารสารอักษรศาสตร์**. ปีที่ 19 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2530). น. 68-80.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “รากเหง้าของความเปลี่ยนแปลง: เอกสารประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ.2469-2474.” **วารสารอักษรศาสตร์**. ปีที่ 19 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม 2530). น. 58-81.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “วิวัฒนาการการเขียนประวัติศาสตร์ไทย จากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ถึง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ: ศึกษาเปรียบเทียบพระราชพงศาวดาร กรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2,” **วารสารศิลปากร**, (ปีที่ 16 เล่มที่ 4, 2515), น. 68-82.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “สถานภาพการศึกษาด้านประวัติศาสตร์: รายงานการสำรวจเบื้องต้นจากวิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ พ.ศ.2515-2534.” **วารสารอักษรศาสตร์** ปีที่ 24 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม, 2535) น. 1-15.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “สถานภาพความรู้ทางประวัติศาสตร์ของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีไทย.” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.). 2541.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “สถานภาพงานวิจัยสาขาประวัติศาสตร์ไทย ระหว่าง พ.ศ.2503-2535.” รายงานการวิจัยเสนอต่อสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2536.
- ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “สถานะของการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น” **วารสารเศรษฐศาสตร์การเมือง** ปีที่ 5 ฉบับที่ 3-4 (เมษายน-กันยายน 2529). หน้า 53-63.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “สัมพันธภาพไทย-ลาวเชิงประวัติศาสตร์ก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 20,”
ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ 8 ฉบับที่ 1 (พฤศจิกายน 2529). น.142-155.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. “ไทรไทยกับประวัติศาสตร์โลก: เมื่อไทรไทยทำนายดวงพระชาต้ามกุฎราชกุมารรัสเซีย.” *ศิลปวัฒนธรรม* ปีที่ 27 ฉบับที่ 3, 2549. หน้า 78-91.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. *รัสเซีย-ไทย สมัยรัชกาลที่ 5-6*. กรุงเทพฯ: สร้างสรรค์, 2518.

ฉลอง สุนทรวาณิชย์. *ไร้สาระ: บางส่วนของบันทึกและงานเขียนอันปราศจากคุณค่าและไม่สมควรรำลึกจดจำในช่วงชีวิต 43 ปีเศษๆ ในจุฬาฯ*. กรุงเทพฯ: ศอจ.ศูนย์อำนวยการเกษียณอายุการทำงานของอาจารย์ฉลอง, 2553.

เฉลิมชัย โคกขุนทด. “อุตสาหกรรมเครื่องปั้นดินเผากับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจของชุมชนด่านเกวียน พ.ศ.2484-2526.” วิทยานิพนธ์สาขาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2530.

ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และสุชาติ สวัสดิ์ศรี บรรณาธิการ. *ประวัติศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น, 2519.

เต็ม วิชาคย์พจนกิจ. *ประวัติศาสตร์ลาว*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2530.

ทวีศักดิ์ เผือกสม. *เชื้อโรค ร่างกาย และรัฐเวชกรรม: ประวัติศาสตร์การแพทย์สมัยใหม่ในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2550.

ธงชัย วินิจจะกุล. “การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ของอดีต: ประวัติศาสตร์ใหม่ในประเทศไทยหลัง 14 ตุลาคม.” ใน *สถานภาพไทยศึกษา: การสำรวจเชิงวิพากษ์*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2543.

ธงชัย วินิจจะกุล. “กู ลอบ ลอก แต่งแบบไพร่ๆ: ความผิดของ ก.ศ.ร.กุลาลาบที่ตัดสินโดยนักประวัติศาสตร์อำมาตย์.” ใน *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์*. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558. น. 119-164.

ธนาพล ลีหมอกิชาติ และสุวิมล รุ่งเจริญ บรรณาธิการ. **เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์.**

กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. “สมเด็จพระยาตากสินมหาราชกับอาร์โนลด์ ทอยน์บี.” *สังคมศาสตร์ปริทัศน์*. ปีที่ 7 ฉบับที่ 1 (มิถุนายน-สิงหาคม). 2512.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. **ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา.** กรุงเทพฯ: บรรณกิจ, 2521.

นิธิเมียนต์. **พม่ากับการต่อต้านจักรวรรดินิยมอังกฤษ ค.ศ.1885-1895.** ฉลอง สุนทรวาณิชย์ แปล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2543.

ประจักษ์ ก้องกีรติ. **และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองวัฒนธรรมของนักศึกษาปัญญาชนก่อน 14 ตุลา.** กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548.

เรย์โนลด์ส, เครก เจ. **เจ้าสัว ขุนศึก ศักดินา ปัญญาชน และคนสามัญ.** วารุณี ไอสถารมย์ บรรณาธิการแปล. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2550.

สุทธชัย ยิมประเสริฐ. “แกะรอยประวัติศาสตร์นิพนธ์ของฉลอง สุนทรวาณิชย์.” ใน **เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์.** กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558. น. 15-40.

แอนเดอร์สัน, เบเนดิก. “บ้านเมืองของเราลงแดง: แง่มุมทางสังคมและวัฒนธรรมของรัฐประหาร 6 ตุลาคม.” **จาก 14 ถึง 6 ตุลา.** ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และธำรงค์ดี เพชรเลิศอนันต์ บรรณาธิการ. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2544.

ข้อมูลสัมภาษณ์

สัมภาษณ์ ฉลอง สุนทรวาณิชย์ วันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2559.